

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 3
4 februari 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius,
H. Mozes, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor leden van humanistische organisaties f 7,50
voor niet-leden f 9,50
buitenland f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (12 pag.) o.a.:

**J. v. S.: Niet alle partijen garanderen vrijheid van
levensovertuiging (1)**

CWK: Een humanistische stem uit Polen (4)

P. Krug: Aspecten van onze tijd (6)

**Mr. M. Rood-de Boer: Het nieuwe profiel van
de vrouw (7)**

Nog eens: de oorlogsmisdadigers (9)

Niet alle partijen garanderen vrijheid van levensovertuiging

MET verkiezingen voor een nieuwe Tweede Kamer in zicht meenden het dagelijks bestuur van het Humanistisch Verbond en de redactie van 'Mens en Wereld' – daartoe gestimuleerd door een der Haagse leden van het H.V. – dat het nuttig kon zijn in het kort de standpunten van de grotere politieke partijen tegenover de vrijheid van levensovertuiging te belichten. Wij zochten die groten-deels bijeen uit de beginselprogramma's en eisen voor praktische politiek, zoals deze gepubliceerd zijn in het boek 'Parlement en kiezer', 49ste jaargang – 1965/1966 (uitgave: Martinus Nijhoff, Den Haag).

Wij onthouden ons – uiteraard – van enig commentaar: iedereen heeft de plicht diepgaand bij zichzelf te rade te gaan op welke politieke partij hij of zij zijn/haar stem wil uitbrengen. Wel menen wij te mogen vaststellen, dat voor de principieel niet-godsdienstige stemgerechtigde Nederlander in de eerste plaats een keuze uit de vijf partijen, die zich niet uitdrukkelijk op godsdienstig standpunt stellen, in aanmerking komt. De vijf partijen zijn (in alfabetische volgorde): de Communistische Partij Nederland, de Pacifistisch Socialistische Partij, de Partij van de Arbeid, de Politieke Partij Democraten '66 (afgekort: 'D-66') en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie. Voor een ruimer overzicht publiceren wij eveneens zeer fragmentarisch de standpunten ten aanzien van de geestelijke vrijheid, die wij vonden in de programma's van de politieke partijen, welke zich op een godsdienstige basis stellen.

IN het overwegend politiek-economisch gekleurde program van de Communistische Partij Nederland vonden wij geen duidelijke uitspraken over haar standpunt ten opzichte van de vrijheid van levensovertuiging. Wel acht zij 'het onder de huidige omstandigheden ook mogelijk en wenselijk rooms-katholieke en protestants-christelijke kringen te winnen voor een coalitie waarop een regering van de arbeidersbeweging kan steunen'. Men kan uit deze passage concluderen, dat de CPN de vrijheid van levensovertuiging in de Nederlandse volksgemeenschap wil garanderen. Tegenover de vrijheid van levensovertuiging van niet-godsdienstigen staat de partij – krachtens haar houding in het parlement – zeker positief.

GEEN twijfel laten de standpunten van de PSP, de PvdA, 'D-66' en VVD. De Pacifistisch So-

cialistische Partij zegt: 'De democratie moet op alle niveaus tot een zo goed mogelijke wisselwerking tussen kiezers en gekozenen uitgebouwd worden. De gelijke rechten moeten niet alleen op politiek en economisch gebied, maar ook op sociaal, cultureel en juridisch gebied gewaarborgd zijn'. Zij verklaart verder, dat 'in de socialistische samenleving, die wij voorstaan, ieder... vrij (zal) zijn een leven te leiden, vrij van de zorg voor het dagelijks brood, vrij van terreur en onderdanigheid, vrij om waarlijk mens te zijn'.

DE Partij van de Arbeid 'verstaat onder democratisch-socialisme... een samenleving, doordrongen van eerbiediging van de medemens, waarin de vrijheid gebonden is aan gerechtigheid...'. Zij pleit voor een internationale samenleving, waarin 'de menselijke solidariteit gestalte krijgt in een rechtsorde, die vrijheid, gerechtigheid en vrede voor alle volken en rassen waarborgt'. Eveneens ziet de PvdA het 'als een taak van de overheid om aan genootschappen op geestelijke grondslag van niet-kerkelijken de vrijheid te waarborgen om hun taken te vervullen op het gebied van het geestelijk leven...'

HET standpunt van 'D-66' luidt (zie 'Programma van de Politieke Partij Democraten '66'): 'Een democratie die werkelijk leeft, is dienstbaar aan de vrije gedachtenvorming van de burger. Deze moet zich onbelemmerd kunnen uiten en zijn geestelijke bijdrage kunnen leveren aan het geheel. De rechtsregels moeten de burger derhalve deze vrijheid garanderen'. Verder staat 'D-66' op het standpunt, dat 'vrijheidsrechten in de grondwet (dienen) te worden vastgelegd en (ze) kunnen, alleen in noodzakelijke gevallen, door de wet worden beperkt'. 'Naast de reeds bestaande vrijheid van godsdienst, moet de vrijheid van levensovertuiging uitdrukkelijk erkend worden'.

TEN slotte (in deze reeks) de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie. In haar nieuw geformuleerde beginselprogramma is uitgesproken: 'De partij ziet de Nederlandse samenleving bovenal gedragen door de geest van christendom en humanisme'. In de omschrijving van haar mensbeschouwing staat, dat 'de partij de vrijheid van de mens, die naar zijn aard bestemd is als vrije persoonlijkheid in gemeenschap te leven, als het kostbaarste goed beschouwt. De partij ziet de vrije menselijke geest als de levenskracht der gemeenschap en wenst de vrije ontplooiing, geestelijk zowel als maatschappelijk, te bevorderen van alle mensen zonder onderscheid naar geestelijke overtuiging, nationaliteit, geslacht, ras, huidskleur, taal of maatschappelijke positie.' (Zie dr. Nordlohne's artikel in M. & W. van 13-8-'66).

(Zie verder pag. 3)

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Mannenwerk

'k Ben niet de eerste, maar wel de laatste die iets wil zeggen over de brandweerlieden die onlangs bij een brand in de Amsterdamse Dapperstraat met zijn drieën bezig geweest zijn de levensgeesten van een poesje op te wekken. Een voorbeeld als dit is misschien niet het eerste dat ons invalt als we het woord 'mannenwerk' horen, maar voor mij gaf die foto een ontroerend beeld van warme menselijkheid, juist omdat het hier drie onverschrokken kerels betrof in wier grote handen het poezelijfje bijna schuil ging. Mannenwerk! En dat het ze niet gelukt is het diertje te redden, vind ik diepspijtig.

Zet die foto in gedachten eens naast de prijsfoto van de World Press Phototentoonstelling: u weet wel de legerauto waarin die keiharde ontmenselijkte gezichten en achter die kar het lijk van een soldaat, slepend over de weg. Ook mannenwerk.

Het diaken(t)huismannetje

Het gebeurde anno 1967 dat een diaken van de Gereformeerde Gemeente te Genemuiden door begeerte werd aangegepen. Hij wist dat hij een zonde beging, maar zijn handen konden het niet laten: hij draaide de knop van het televisietoestel om en keek gretig al die weelde aan.

Maar de straf volgt (meestal) op de zonde en de diaken, die onlangs aan de beurt was geweest om af te treden, zonder strubbelingen herkozen was en des zondags bevestigd zou worden, kreeg zijn streken thuis. Een van de andere ouderlingen had de zonde van het televisiekijken (dat door de Gereformeerde Gemeente als onchristelijk wordt beschouwd) in de gaten gekregen en prompt doorgegeven. Onze diaken kon huiswaarts gaan. Een groot aantal gemeenteleden schijnt zich achter de zondaar te plaatsen; het programma namelijk dat de diaken gadeslagen had was het huwelijk van Prinses Margriet.

Waarde diaken, mochten u de schellen inmiddels wat van de ogen gevallen zijn, bij het Verbond bent u welkom en... televisiekijken mag bij ons!

Doorrijden maar

Opnieuw heeft een automobilist het gepresteerd na een ongeluk

door te rijden, dood en wanhoop achter zich latend. Ditmaal gebeurde het op de Afsluitdijk waar een dode en een zwaargewonde vielen en de dader, een grote Mercedesrijder, was spoorloos. Onbegrijpelijk, zeggen we dan. En onmenselijk. Sommigen menen: 'misschien reageren zulke mensen door de ontzettende schrik wel zo!' Maar ik vind het woord wegbarbaar toch beter op zijn plaats.

Een en ander brengt ons onwillekeurig op de uitslag van de Rijtest, zoals die onlangs door de Avro op de beeldbuis werd gebracht. Meer dan de helft van de deelnemers aan deze proef, waarbij het accent zwaar viel op verantwoordelijkheidsbesef en rekening houden met andere (vaak 'zwakkere') weggebruikers, haalde een dikke onvoldoende (51 %). De categorie beroepschauffeurs kwam er in enkele onderdelen van de test wel heel slecht af, het 'doorrijden maar' leek wel hun devies.

Er zijn al zoveel woorden vuil gemaakt aan het vreemde verschijnsel dat het rijden in een auto, de macht van de voet op dat gaspedaal de meest aardige, rustige mensen soms in loeders op de weg verandert. Had prof. Belinfante, die in zijn nieuwe verkeerswet, op 1 jan. ingegaan, zo met klem naar medemenselijkheid en verantwoordelijkheidsgevoel wijst, niet beter het systeem van keihard optreden kunnen doorvoeren? zou men soms willen vragen... Het systeem van Frankrijk b.v. waar op te verwachten drukke dagen politie staat, die onverbiddelijk op de weg bij elke grote kruising verbaliseert...

Het betekent een stap terug in de beschaving, dat wel. Maar de praktijk op de wegen vraagt er dikwijls om.

Bijblijven

Als u van de zomer bij wilt blijven met de mode, draag dan op straat wat u verleden jaar op het strand droeg en bedek uw ledematen op het strand zoveel mogelijk. Het Algemeen Dagblad zegt het zelf:

de badkleding lijkt in vele opzichten op weidse avondtooi of oosterse gewaden.

Geen mens zal denkkelijk ook met de ogen knippen als men leest: bij de make-up in Italië draait alles om de verfraaiing van de ogen. Veneziani liet bij avondkleding zilveren wimpers dragen,

aangevuld door zilveren wenkbrauwen. Bij de Oosters geïnspireerde mode worden de ogen door lange donkere strepen, die tot aan de haarinplant lopen, gemarkeerd. In contrast daarmee is het gedeelte tussen ooglid en wenkbrauw wit geschilderd.

Laten we het hele zilveren zaakje lichtgevend maken, dan is het nog praktisch ook.

Flinke eetlust

De 28 jaar oude echtgenote van een Milanese brievenbesteller heeft het leven geschonken aan een welvarende zoon, zonder dat zij tevoren gemerkt had dat zij in blijde verwachting verkeerde. Zo berichtte De Volkskrant.

De vrouw die tien maanden tevoren al een dochttertje gekregen had, dacht die avond iets gegeten te hebben dat niet helemaal goed

was geweest. De hulp van een buurvrouw werd ingeroepen, die wel dadelijk zag wat er aan de hand was en de echtgenoot naar de dokter stuurde, maar toen deze arriveerde was het kind al voor spoedig geboren. Commentaar van de moeder: 'Ik vond wel dat ik de laatste maanden ongewoon veel was aangekomen!' Maar zij schreef dit verschijnsel toe aan flinke eetlust.

Is het een wonder dat de Paus nog steeds over het probleem van de geboortebeperving moet studeren?

Naam

In een verslag van een vergadering van de Stichting Maatschappelijk Werk in Opsterland uit het Friesch Dagblad, troffen wij de naam aan van het buitenkerkelijk lid: K. Niks.

*in de nazomer van mijn
laatste sprookjesboek was er
de ober in het trieste wit
ter verhoging van de feestvreugde
in ons dorre afscheid*

*en daarna voor jou de rust
zonder mijn flamingodansen
bij voorkeur gespeeld
in een balzaal van verguld verdriet*

*en daarna was er weer tijd
voor een ijdel dromen
in water en de dagen vol stemmen
die open en dicht moesten
en de zondagmorgen weer
zwaar op mijn maag*

HANS VAN WEELY

*for each man kills
the thing he loves
oscar wilde*

*te sterk waren de
omhelzingen van onze
maandronken liefde*

*en na het te pletter
vallen van mijn
te luidruchtige droom*

*werd een puinhopend
ravijn achtergelaten in
het merg van
een willoos slachtoffer*

HANS VAN WEELY

PARTIJEN EN VRIJHEID VAN LEVENSOVERTUIGING

(Vervolg van pag. 1)

WIJ citeren verder de standpunten van politieke partijen, die zich primair uitspreken voor een staatkundig handelen, dat gegrondvest is op de christelijke levensovertuiging. De Anti-Revolutionaire Partij wenst o.m. 'bescherming van activiteiten, welke een bijdrage pogen te zijn tot het geven van een christelijke gestalte aan maatschappij en staat'. Deze partij meent dat de overheid ook tot roeping heeft 'gewetensbezwaren van de onderdanen tegen enigerlei van overheidswege opgelegde verplichting te laten gelden, mits deze gewetensbezwaren aan een godsdienstige overtuiging zijn ontleend'.

DE Boerenpartij meent, dat 'de overheid geroepen (is) de rechten en vrijheden der burgers te beschermen en te bevorderen, zomede al datgene te doen wat de versterking van de christelijke grondslagen van ons volksleven, voor zover nog aanwezig en de herkerstening van ons volk kan bevorderen. Zij onthoude zich hierbij van het partij kiezen voor een bepaalde kerk of richting en neme de gewetensvrijheid en verdraagzaamheid jegens andersdenkenden uitdrukkelijk in acht'.

DE Christelijk Historische Unie meent, dat 'in overeenstemming met de historische ontwikkeling van het Christendom op Nederlandse bodem . . . Nederland bestuurd (moet) worden als een Christelijke staat in Protestantse zin'. De CHU staat echter op het standpunt, dat de overheid 'ieders recht om zich van een kerk los te maken' dient te beschermen en zij spreekt uit dat 'wanneer van overheidswege maatschappe-

lijke zorg wordt beoefend . . . zoveel mogelijk . . . de kerkelijke en particuliere organen van bijstand (behoren) te worden ingeschakeld, die bij de levenssfeer der betrokkenen passen'.

HET Gereformeerd Politiek Verbond zegt over geestelijke vrijheid: 'De overheden moeten de grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van godsdienstig belijden en de daarmee samenhangende geestelijke vrijheid handhaven, terwijl zij erop moeten toezien dat geen kerk of geestelijke secte een dwingende macht in de openbare samenleving vormt'.

'DE Katholieke Volkspartij . . . staat op de grondslag van de beginselen van de natuurlijke zedewet en de Goddelijke Openbaring, waarbij zij de uitspraken van het Kerkelijk Leergezag aanvaardt'. Zij acht 'een zo doelmatig mogelijke ontplooiing van de werkzaamheid der Kerkgenootschappen onontbeerlijk . . . voor het geestelijk welzijn van ons volk'. 'Voorts dienen' - zegt de KVP - 'aan burgers, die zich voor hun geestelijke ontplooiing richten tot niet-kerkelijke levensbeschouwelijke instellingen, rechten te worden toegekend, welke met de vrijheid van levensbeschouwing in overeenstemming zijn'.

DE Staatkundig-Gereformeerde Partij verklaart: 'De overheid regeert bij de gratie Gods. Zij ontleent dus haar gezag niet en kan dat ook nimmer ontnemen aan het volk'. Die overheid 'is . . . onder meer geroepen: . . . in alle samenkomsten te verbieden het verbreiden van beginselen, die de ere Gods en het gezag der overheid aanranden'. J. v. S.

Veranderende wereld

'BEELD van de toekomst' van Bart Landheer *) ligt op mijn schrijftafel en ik moet er het mijne van zeggen (verzoek van de redactie). De schrijver, buitengewoon hoogleraar verbonden aan het Polemologisch Instituut te Groningen, is socioloog, ik niet. Wel ben ik belanghebbende, de toekomst gaat ook mij aan. Maar ik aarzel. Elke beschouwing van de toekomst is subjectief. Echter al op de eerste bladzijde waarschuwt de auteur zelf tegen toekomstbeelden met propagandistische bedoelingen gelanceerd. Hij beperkt zich tot mogelijke toekomstbeelden, waarvan hij de functie en de betekenis onderzoekt. Dat is van belang. Iedereen laat zich bij bepaalde beslissingen bewust of onbewust leiden door wat hij zich van de toekomst voorstelt.

Voor een dergelijk onderzoek is een blik in het verleden (hoe is het zo geworden?) en een kritische analyse van de huidige toestand nodig om iets betrouwbaars te kunnen zeggen over wat daaruit groeien kan. Over de mogelijkheden, die zich voordoen, spreekt de auteur zijn (waarde)oordeel uit. Ziehier het programma, en de uitvoering?

Het is mijns inziens juist gezien, dat de industriële maatschappij de aandacht en belangstelling van de mens eenzijdig richt op de steeds verdergaande technische prestaties en dat dit meebrengt, dat één kant van ons menszijn (prof. Landheer noemt die de mentale) sterk ontwikkeld wordt ten koste van andere, de emotionele, de imaginatieve (de fantasie) en de geestelijke. De voortschrijdende vertechnering zal dit nog in de hand werken. De vraag rijst of de mens daarmee is gediend.

Een ander gevolg: de mens vervreemdt van de natuur, waarin hij wortelt en waaruit hij te voorschijn is gekomen. 'Kan de mens leven' - niet alleen maar in leven blijven - 'ook over langere perioden... zonder band tussen zijn bewustzijn en het ritme der natuur?' Tenslotte komt het nu reeds in onze maatschappij tot naast elkaar in plaats van met elkaar leven,

terwijl de mens eerst recht zichzelf zijn kan, als de weg naar de anderen open ligt en begaanbaar is. Een beeld van de toekomst, dat zich vóór alles om de mens, om ieder mens bekommert, zal aan dit alles aandacht moeten schenken.

Afgezien van enkele overdrijvingen kon ik deze karakterisering van de huidige samenleving wel waarderen, vooral de warme toon van bezorgdheid om de mensen trof mij. Die klinkt ook duidelijk door in de hoofdstukken over de bewapening en de dreiging van een alles vernietigende oorlog, in dat over de tegenstelling tussen rijke en arme landen en het al groter wordend verschil in levensstandaard gepaard aan het conflict tussen blank en gekleurd, en in het betoog over de noodzaak te streven naar een wereldverband in te leiden door regionale ontwikkelingen, waarvan de schrijver het begin al aanwezig ziet.

En toch heb ik bezwaren, die ik niet verzwijgen wil, niet tegenover de lezers, noch tegenover de auteur. De motieven, welke bij het schrijven van dit boek hebben voorgezeten, kan ik immers zo bijzonder waarderen. Ik miste een goed geordend betoog, dat de niet-overtuigden dwingt tot meedenken. Uitspraken in zichzelf waardevol worden niet altijd voldoende gemotiveerd. Ik had moeilijkheden met het energetisch mensbeeld, dat de auteur zijn lezers voorzet, de fundering leek mij ontoereikend. Gelukkig verhinderde dit mij niet, datgene wat er op volgde te verstaan. Toch, dat is, voorzichtig gezegd, een schoonheidsfout. Zo was er nog wel het een en ander.

Intussen, wie nu denkt: ik begin er dus maar niet aan, doet zichzelf en de uiterst belangrijke zaak waarom het gaat te kort. Die zaak namelijk verdient alle aandacht. En bij mij sloeg tijdens het lezen de balans telkens weer naar de goede kant door. De inhoud van het boek is het waard, dat er (kritisch) aandacht aan geschonken wordt. Pr.

*) *Uitgave: Lemniscaat - Rotterdam.*

ONGEVEER twee jaar geleden leerde ik Amba kennen. Het was een grote herdershond, met een mooie glanzende vacht, een prachtig gebit en een lieve kop. Ze was heel intelligent en ze had een zacht karakter, maar het bijzondere was, dat ze een geleide-hond was. Met een speciaal tuigje op haar rug leidde ze haar baas, als een wonder, overal heen, stoep op, stoep af, links om, rechts om, dwars door de stad, al naar de blinde man het aangaf.

Ik had zoiets nog nooit van dichtbij meegemaakt en ik was er zo van onder de indruk, dat ik het als het ware als een grote eer beschouwde, dat dit bewonderenswaardige dier bereid was vriendschap met me te sluiten. We gingen vaak wandelen met ons drieën in het Amsterdamse Bos, waar Amba los mocht lopen, zonder riem en zonder tuigje, als een gewone hond en daar genoot ze mateloos van. Als ze me zag, doemden er vast en zeker twee beelden voor haar op: het bos en de auto en dan was ze buiten zichzelf van vreugde. Vooral de auto was een niet te verwaarlozen zaligheid, want Amba hield erg van rijden. Als het even kon, probeerde ze de baas naar een vluchtheuvel te loodsen, om met de tram te gaan en ze kende precies de conducteurs, waar ze een snoepje van kreeg. Als ze gewone hond was, mocht ze ook het water in, iets wat haar vanzelfsprekend ten strengste verboden was, als ze 'dienst' had. Op een keer hadden we ergens buiten de stad een kopje koffie gedronken in een restaurant met een vijver ervoor. Toen we teruggingen, was het dier nergens te vinden. Roepen hielp niet, alleen het fluitje van de baas had resultaat. Als een nimf, vol kroos, modder en groene slierten kwam ze uit de vijver opduiken.

Drie maanden geleden werd Amba ziek. Ze begon veel te drinken en ze werd erg mager vanachter. De dokter constateerde een nierziekte en beloofde alles te zullen doen, wat er in zijn vermogen lag en dat was heel veel.

De vorige keer schreef ik over het geluk. Het kleine geluk van alledag, dat overal is, dat niet groots of spectaculair hoeft te zijn en waar we van moeten genieten, of althans het proberen, ook als er iets akeligs is. Eigenlijk schreef ik het voor mezelf, een beetje als een strohalm om me aan vast te houden, want ik wist wat er gebeuren ging. Het moest, het dier was oud en het kon eenvoudig niet meer. Zo verloor de blinde man voor de tweede maal zijn ogen en daarbij zijn beste kameraad. Dat was oneindig triest.

Het is niet wereldschokkend, ik weet het, er gebeuren erger dingen op aarde, maar Amba was een onbetaalbaar juweel en ik schaam me er niet voor om te zeggen, dat ik er heel erg om gehuild heb.

Een humanistische stem uit het hedendaagse Polen

WIE gewend is een tijdschrift op zijn voorpagina te beoordelen, zal zich bij het in Warschau verschijnende maandblad 'RADAR' vergissen. De sexy meisjes versieren alleen de omslag, de inhoud is verder heel serieus. 'RADAR' is afgestemd op een jeugdig, intellectueel publiek met belangstelling voor film, toneel, literatuur, beat en pop-songs. Getuige de omvangrijke correspondentierubriek stelt men contacten met leeftijdgenoten in het buitenland zeer op prijs. Een paar jaar geleden verschenen Engelse, Duitse en Poolse edities van het blad; thans komt alleen de Poolse nog geregeld uit.

Het lezen van een tijdschrift in een volstrekt onbekende taal heeft iets van het ontcijferen van een code-telegram. Wie het sleutelwoord kent, is in staat de tekst te decoderen. Als ik het goed heb wordt 'RADAR' nr. 9 o.a. gevuld met gedichten, film- en boekbesprekingen, een artikel voor wiskunde-liefhebbers en een stuk over de herleving van de Amerikaanse folk-song. Bob Dylan en Joan Baez zijn duidelijk favoriet en de tekst van Dylan's 'How many roads must a man walk down?' is elders in het blad afgedrukt. Dat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog nog sterk leeft in Polen mag men afleiden uit de resultaten van een fotowedstrijd. Van de negen prijswinnaars in de rubriek 'beeldende kunst' hebben twee de moderne architectuur tot onderwerp genomen en zes de Poolse verzets- en oorlogsmonumenten. Eén koos een fragment uit een beeldhouwwerk. De laatste pagina maakt 'RADAR' voor ons interessant.

Een van de gespreksthema's van het vierde IHEU-congres was: 'Welke bijdrage kan het humanisme leveren tot de oplossing van menselijke problemen en tot het welslagen van het menselijk streven?' Een van de commentatoren was Karol Laszecki, de hoofdredacteur van 'RADAR'. Zijn commentaar is in zijn geheel afgedrukt op de achterzijde. Omdat het stuk in het Engels geschreven is, behoeft het niet te worden onderworpen aan decoderings-technieken. Een woordenboek is voldoende.

Bij het lezen van zijn bijdrage realiseert men zich hoe groot de invloed van oorlog en onderdrukking is geweest op de ontwikkeling van Laszecki's gedachtengang. Dat blijkt al uit de eerste alinea waarin hij zegt, dat de scheppingsdrang onverbrekkelijk deel uitmaakt van de menselijke natuur. Heel vaak vindt deze drang geen uitweg in onze

wereld, omdat verschillende oorzaken de ontplooiing van de mens belemmeren: oorlog, atoomdreiging en bewapeningswedloop, honger, armoede en analfabetisme, sociaal onrecht en rassendiscriminatie. Maar, zegt hij, zelfs vrede en welvaart zijn niet altijd synoniem met een creatief klimaat.

Uitvoerig gaat hij in op de frustraties van de mens in een geautomatiseerde wereld die slechts plaats lijkt te bieden aan naamloze, eenzame massa's. Velen beoefenen 'aan de grens van het echte leven' een hobby die hun de mogelijkheid biedt uitdrukking te geven aan zichzelf. Maar zelfs mensen die van hun beroep houden en heel content leven temidden van vrienden en familie bekruipert soms het gevoel, dat er niet veel is terechtgekomen van hun jeugdidealen, hun enthousiasme, hun talenten en hun kennis. Hun leven is slechts een wedloop geweest met de tijd en met de mensen. In hun leven zijn geen sporen zichtbaar van hetgeen zij hebben willen nastreven en na hun dood zullen zij in vergetelheid verzinken. In een poging daaraan te ontkomen, dromen zij er van een Instituut te worden. Wie dat ene grote boek schrijft of die paar goede verzen, levert een unieke individuele prestatie waarvoor het nageslacht hem dankbaar zal zijn. Mensen van aanzien gaan op zekere leeftijd hun memoires schrijven of zoeken naar andere duurzame vormen van expressie. Anderen volgen Herostrates na, die probeerde door brandstichting in de tempel berucht en beroemd te worden. Ervaren mensen komen plotseling tot het besef, dat in 's levens eind-totaal de brokstukken van hun gedachten en daden verenigd zouden moeten worden. Dat, wat goed was in henzelf, pogen zij samen te persen in één deel van hun leven. Blijkbaar kristalliseert zich dit natuurlijke en prijzenswaardige streven naar creativiteit vaak pas op latere leeftijd uit, zegt Laszecki.

Als wij erkennen, dat de scheppingsdrang een beslissende factor is in het menselijk streven, hoe kunnen wij dan de jonge mens voorbereiden op een zinvol, creatief leven? Wij zouden door onze opvoeding de kinderen de grote waarden van onze beschaving kunnen bijbrengen, bijv. door hen in kennis te brengen met de grote humanisten uit de wereldgeschiedenis. Wij moeten ons echter wel realiseren, dat in de praktijk van het leven mensen (of hele samenlevingen) de dupe worden van het misbruik van die waarden. De ontplooiing van de menselijke geest wordt gedwarsboomd door oorlog of onderdrukking, door armoede, honger of sociaal onrecht.

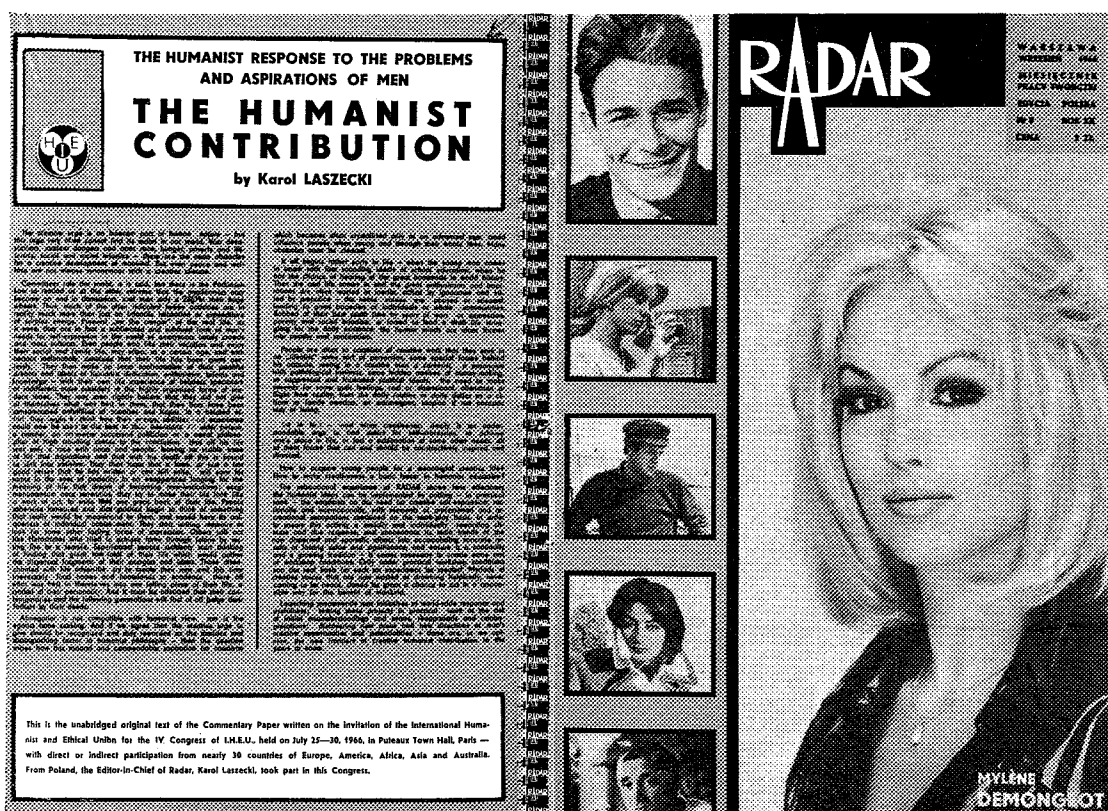
Bovendien bestaan er vooroordelen ten aanzien van mensen, die creatieve arbeid verrichten. De beoordeling van deze mensen loopt uiteen van 'Hij probeert daarmee zijn schuldgevoelens te sublimeren' tot 't Is ook een manier om vooruit te komen'. Men zal, met andere woorden, tot het inzicht moeten komen, dat de creativiteit een drang is om uitdrukking te geven aan zichzelf, een drang is tot het vinden van zijn eigen plaats in het leven.

HOE creativiteit een van de voornaamste factoren van een humanistische opvoeding kan worden, toont Laszecki aan met behulp van zijn ervaringen met 'RADAR'. In de werkplaatsituatie die men daar heeft geschapen, kan worden voldaan aan de behoefte tot creatieve zelf-expressie. Het voornaamste is, dat op deze manier krachten worden gebundeld, die anders zouden zijn versnipperd.

Wat in het klein lukt, moet in het groot ook kunnen en Laszecki pleit er voor, dat het humanisme taken aanvat van wereldwijde omvang en betekenis. Dergelijke projecten moeten in de praktijk worden getoetst. Daarbij moet men niet bang zijn voor aanvankelijk onbegrip, voor fouten, herwaardering van de plannen en nieuwe opvattingen. Daar, en in het ontdekken van

(Vervolg zie pag. 5)

Links de achterzijde van het Poolse blad 'Radar', met het artikel van Karol Laszecki - waarvan wij hier een bewerking publiceren - en rechts de voorpagina met de 'sex-bomb' Mylène Demongeot

‘God is een rustige gewoonte’

Uit ‘Vrij Nederland’ van 8 oktober 1966 nemen wij de overdenkingen van ‘Tamar’ over naar aanleiding van de God-is-dood-beweging en -bijeenkomst (VPRO):

‘IK wou mijn stukje over provo’s gesprekken-trum nog afmaken, maar ik ben intussen aan het denken gezet over het religieuze in de mens dat, door de beschikbaarheid van een mikrofoon en een gehoor zo gestimuleerd wordt. In mijn jeugd verwachtte ik dat God wel binnenkort als een verouderd standpunt afgeschafft zou worden. Maar daar ben ik nu veel somberder over, ik denk zelfs dat hij onuitroeibaar is. (Net als prinses Irene, die wel afgeschafft werd, maar aan de radio, de damesbladen en de vlaggen was daar ook dit jaar weer niets van te merken.) Iedere christen heeft er nu wel van gehoord dat God Dood is. De eenvoudige atheïst zou dat nooit opgevallen zijn als hij het niet van zijn christenbroeders gehoord had. God is dus dood. Dat staat in de moderne theologieboeken en in de preken van de progressieve dominees. De V.P.R.O. zal er volgende week zelf een teach-in aan wijden, ominous getiteld: God, na de dood van God, want God is onsterfelijk, dat weet iedereen, en de dood van God was dan ook alleen maar voor theologen sensationeel nieuws. De slogan had een zekere propagandistische waarde, enigszins te vergelijken met de slogan Wees lullig, lees Hitweek. Immers, voor de gelovige is de atheïst iemand die gelooft dat God dood is. Kom je zo’n man nu tegemoet met zijn eigen leuze, dan heb je tenminste de kans dat-ie je boek, preek, of artikel leest. En dat is ten eerste beter dan niets, en ten tweede leest-ie dan toch ook dat en waar Hij toch nog leeft, want daar draait de God-is-dood theorie steeds weer op uit. Niet dat ik geloof dat het allemaal zo doortrapt was opgezet, ik geloof integendeel dat het juist heel goed bedoeld was, maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan en een theoloog, die God dood verklaard heeft, zou zich onmiddellijk moeten laten omscholen en dat doe je niet gauw, als je geen heilige bent, en waarom zou je, als christen, nog een heilige zijn als God toch dood is? Bovendien blijft er met het verkondigen van de sombere boodschap nog jaren werk aan de winkel, want de behoefte aan theologie is een behoefte op zichzelf, die door een dode God bijna evenzeer

bevredigd wordt als door een levende. Helemaal hetzelfde is het natuurlijk niet, maar ja, de Kwaliteit Van Ons Bestaan heeft op elk terrein een knauw gekregen – het went wel. Maar God voldoet niet alleen aan een behoefte aan theologie, hij is ook een gewoonte. Sinds een jaar zit ik met een stuk of twintig mensen in een adviserend Lichaam. Het Lichaam is, zoals al deze Lichamen, ‘representatief’ voor de bevolking opgezet. D.w.z. er zitten natuurlijk geen arbeiders of boeren in, want die hebben alleen maar lagere school gehad en hoewel ze representatief zijn voor 80 pct. van de Nederlandse bevolking, zitten ze nooit in dergelijke Lichamen, tenzij ze naar de avondschool zijn geweest en allang geen arbeiders of boeren meer zijn. (Dit is allemaal zeer terzijde, – maar het blijft gek, vindt u niet, als je erover nadenkt?) Het representatieve zit hem daarin dat we evenwichtige doses katholieken, protestanten en ‘humanisten’, zoals dat geloof ik heet, bevatten.

En dat betekent dat we voor en na de lunch altijd ‘even stil’ moeten zijn. Het verzoek ‘zullen we even’ is een typisch Nederlands verzoek, men hoort het aan geen andere dan Nederlandse tafels weerklinken. Vroeger vond ik het griezelig. Ik kneep mijn ogen stijf dicht en telde tot twintig, dan was het weer over. Tegenwoordig ben ik gaan vinden dat ik ook rechten heb, en dus houd ik mijn ogen open en staar voor mij uit. Pas onlangs durfde ik, behalve voor mij uit, ook om mij heen te kijken. Wat zag ik? Overal dezelfde lege blik uit open ogen. Zeg, bidt er eigenlijk wel iemand? – vroeg ik aan mijn buurman. Die had er nog nooit op gelet. Maar bij het ‘danken’ telden we de koppen. Er was er één, alleen meneer Honts had van de stilte passend gebruik gemaakt. Toch zal het mijn tijd nog wel duren voor er in Nederland een voorzitter opstaat, die eerst informeert of er eigenlijk iemand is die bidden wil. God is een rustige gewoonte.

Voor de levende kerk moet je tegenwoordig elders zijn. Want hoe uit het religieuze van de eigentijdse en bijtijdse mens zich? Als er vroeger een hongersnood of een watersnood of een oorlog was, dan ging je bidden. Je begreep wel dat het niet veel helpen zou, maar het was een behoefte. Als er tegenwoordig een woningnood, of een napalmdood, of een Kiemansegg is, dan ga je demonsteren. Je begrijpt wel dat

het niet veel helpen zal, maar het is een behoefte. De vage God is vervangen door een even vage Regering of Pentagon, de kerk is in de open lucht rondom de Dokwerker, en de bedevaartsplaatsen zijn het Binnenhof of de Amerikaanse ambassade. De Bijbel heeft plaatsgemaakt voor de Verklaring van de Rechten van de Mens, of voor het Verdrag van Rome, documenten, die men al even weinig als het oude en het nieuwe testament gelezen hoeft te hebben om erin te geloven.

Het is een nieuwe, bruisende, wereldomvattende religie, en één die, zoals eens het christendom, ‘progressief’ is, offers kost, de jeugd heeft. Het is moeilijk om er buiten te blijven, als je tenminste progressief bent, en wie is dat nou niet? Maar je moet er die religieuze aanleg voor hebben, en die heb ik maar een beetje. Met mijn ene atheïstische been sta ik er daarom stevig buiten, maar met mijn andere, zweverige been marcheer ik al een beetje mee. Alleen een anti-bom speldje heb ik nog niet op, dat doe ik pas zodra ik iemand tegenkom met een pro-bom insigne. Maar laat niemand daarom denken dat ik voor de bom ben, echt niet, heus waar, ik ben er tegen!

Dat het oude geloof nog niet altijd even veel begrip heeft voor het nieuwe werd op die provo-avond in Frascati door een aardig incident bewezen. Zoals ik al schreef, iedereen die opstond, stond op om van iets te getuigen. Zo ook een langharig en bebrild provootje van een jaar of 15. Hij las zijn Onze Vader voor. Ik herinner me zinsneden als: ‘Geef ons heden ons dagelijks pak slaag’ en ‘Vergeef ons onze provocatie gelijk ook wij vergeven die ons provoceren’. Hij was nog niet klaar of daar ontstond een enorm tumult. De mikrofoon wankelde, de provo werd bedolven onder de toestromende menigte, – wat was er gebeurd? Een sidderende, doodsbleke kantoorbediende, aanhanger van de Moria-beweging, had zich op de nieuwe gelovige gestort en hem zijn Onze Vader, getikt op een papiertje, uit de handen gegrist en verscheurd. Toen ik er bij kwam hoorde ik hem nog roepen: Er is iemand aan dat kruis gestorven, kerel! Hoewel alom geroep weerklonk van ‘barst met je flauwekul’, zat enig Bonifaciussschap er voor Moriaman niet in. Vreedzaam werd het podium ontruimd. Het was de enige poging tot molestatie geweest, het gescheurde gedicht het enige slachtoffer.’

Tamar

Vliegende reptielen

RUSSISCHE geleerden hebben het fossiel van een vliegend reptiel, dat naar schatting 190 miljoen jaar oud is, gevonden in de Turkestaanse bergketen bij Leninabad in Tadzjikistan. De vondst is van groot wetenschappelijk belang, omdat dit reptiel kennelijk zijn achterpoten, die voorzien waren van vliezen, gebruikte als vleugels of glijvlakken. Alle tot nu toe bekende typen vliegende reptielen en vogels gebruikten hun voorpoten. Tezelfdertijd heeft men de afdruk gevonden van een dertig miljoen jaar ‘jongere’ pterosaur, wiens lichaam en vleugels bedekt zijn geweest met bont. Hieruit concluderen geleerden, dat pterosauren misschien al warmbloedige dieren zijn geweest. Voordien zijn van dergelijke pterosauren alleen overblijfselen gevonden bij opgravingen in Duitsland.

(Uit Unesco-Nieuws)

Een humanistische stem uit het hedendaagse Polen

(Vervolg van pag. 4)

nieuwe wegen voor menselijke ontplooiing liggen de grenzen van een creatieve humanistische bijdrage aan de jaren die voor ons liggen.

Laszecki schetst het beeld van het individu, dat gebruikt maakt van de specifiek-menselijke eigenschap vorm te kunnen geven aan de dingen. De vrijheid tot individuele ontplooiing dient door de maatschappij te worden erkend en belemmeringen moeten uit de weg worden geruimd. Anderzijds acht hij het individu mede-verantwoordelijk voor een

samenleving, die het leven de moeite waard maakt voor allen.

Goed-humanistische principes als creativiteit, vrijheid en verantwoordelijkheid heeft hij gebruikt om zijn idealistisch verlangen naar een betere wereld onder woorden te brengen. Hoewel hijzelf geen communist is, zou men Laszecki kunnen rekenen tot de groep mensen in Oost-Europa, die op grond van het Marxisme proberen een moderne mensbeschouwing te formuleren. Een poging, die onze aandacht ten volle waard is.

CWK

ASPECTEN VAN ONZE TIJD (1)

WIJ leven in een tijd van technische, maatschappelijke en culturele stroomversnellingen. In een tiental jaren vinden op velerlei gebieden grotere veranderingen plaats dan vroeger in een eeuw of langer. Er is aanleiding de vraag te stellen welke rol het humanisme in de toekomst zal spelen. Prof. P. J. Bouman meent in zijn *'Cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw'* dat het humanisme 'een macht is in onze dagen', die 'alles mee heeft'. Hij wijst bovendien op de uitlating van Szczesny – in zijn briefwisseling met prof. Heer – dat het humanisme samen met de godsdiensten of universeel-religieuze vernieuwingsbewegingen een front zou moeten vormen tegen de 'machten, die ons leven tot *functionaliteit, produktiviteit* en *collectiviteit* willen herleiden'.

De vraag is gerechtvaardigd of het humanisme inderdaad 'de tijd mee heeft' al dan niet ten koste van 'de' kerken. Humanisme en christendom zien zich thans geplaatst tegenover negatieve tijdsverschijnselen als geestelijke onverschilligheid, welvaartspsychose, massavermaaks-industrie en commercialisering van sport en kunst. Szczesny's geciteerde uitlating is belangrijk. Juist in onze tijd waarin alles – ook de mens – beoordeeld wordt volgens economische en technische maatstaven, dreigt de menselijke waardigheid in het gedrang te geraken, ondanks de vele positieve aspecten van onze welvaartsstaat.

Het empiristisch-rationalistisch karakter van onze cultuur, tot uitdrukking komend in de bloei van de natuurwetenschappen, in fenomenen als psycho-analyse, godsdienstpsychologie en -sociologie, de snelle secularisatie tengevolge van industrialisatie en verstedelijking, en tenslotte een steeds kritischer stellingname tegenover als archaisch beschouwde geloofsvormen en -voorschriften (bv. op het gebied van sexualiteit en gezin) en gezagsverhoudingen (bv. de katholieke hiërarchie) doen de vraag rijzen welke positie de kerken in de toekomst zullen innemen.

In een t.v.-uitzending, waaraan katholieken, protestanten en humanisten deelnamen, is de veronderstelling geuit, dat de kerken langzamerhand geheel zouden verdwijnen. Deze visie werd bestreden door prof. Banning. De getechnificeerde maatschappij kan de mens veel welvaart bieden maar niet méér dan dat. De mens vindt voor zijn geestelijke behoeften in de moderne maatschappij niet steeds voldoende bevrediging. Banning wees op de grote bloei van de secten ten koste van de geïnstitutionaliseerde kerken, omdat zij vele vereenzaamden de gemeenschap en de verbondenheid bieden die zij nergens meer vinden. Opmerkelijk hierbij is m.i. het feit dat de kerken en de secten niet in de eerste plaats gezien worden als dragers en verkondigers van absolute waarheden, maar gewaardeerd worden om hun sociale en psychologische functie!

DE vraag dringt zich op of in de snel evoluerende, getechnificeerde welvaartsstaat niet juist de 'geestelijke', de 'existentiële' problemen de mens steeds sterker zullen aanspreken. De arbeider in de vorige eeuw, die al zijn energie moest gebruiken om in leven te blijven, kwam aan de zogeheten 'geestelijke' (waarmee men dan meestal bedoelde 'godsdienstige') vraagstukken niet of nauwelijks toe. De kerk, voor zover hij die – vaak uit traditie – bezocht, had in veel gevallen niet meer betekenis dan een zondagse vrijetijdsbesteding. De kerk was bovendien niet alleen een geloofsgemeenschap, maar ook een maatschappelijk instituut, dat om haar overwegend conservatieve instelling en haar wantrouwen tegenover alle nieuwe politieke, sociale en weten-

schappelijke ontwikkelingen bij de arbeiders (en niet alleen bij deze!) weinig waardering vond.

Binnen de kerken zijn thans allerlei geloofsvoorstellingen en tradities aan voortdurende erosie onderhevig. Het dogma, de nauw omschreven niet meer ter discussie staande geloofsinhoud, blijft de mens allerlei antwoorden schuldig, zowel waar het vragen van 'existentieel' karakter betreft als vragen van ethische en maatschappelijke aard. De heilsverwachting blijft velen steeds minder aan te spreken en ondergaat evenzeer de invloed van wetenschappelijke relativering. De taal der kerken en de bijbelse taal spreken de hedendaagse mens vaak weinig aan omdat erin begrippen en voorstellingen gehanteerd worden uit een geheel ander levensklimaat, nl. dat van een agrarische samenleving. In een tijdperk van atoomenergie en ruimtevaart zal men de mens op geheel andere wijze moeten benaderen.

ER valt een herwaardering van het lichamelijke aspect van het menszijn waar te nemen, niet alleen in de filosofie, maar ook in de theologie, die eeuwenlang dit lichamelijke aspect en daarmee ook de sexualiteit bijzonder negatief waardeerde. *Niet* de theologie maar ongodsdiensstige denkers als Freud hebben in dit opzicht nieuwe inzichten verbreid, waarbij zij meestal op heftige tegenstand van kerkelijke zijde stuitten. De Franse existentialist Merleau-Ponty schrijft er- gens: 'Onze eeuw heeft de scheidingslijn tussen lichaam en geest meer of minder opgeheven en beschouwt het menselijke leven als geestelijk en lichamenlijk tegelijk...' Thans verzet de kerk zich niet meer tegen deze nieuwe inzichten.

Soortgelijke processen zijn niet alleen in de christelijke kerken maar ook bij andere wereldgodsdiensten waar te nemen. Onder de druk van de nieuwe wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen zoekt men de waardevolle geloofskern te zuiveren van zinloos geworden tradities die in het verleden onder andere maatschappelijke verhoudingen wel zin hadden. De theologie poogt zich te vernieuwen. Voor ons humanisten is hierbij de vraag interessant of dit proces van 'Entmythologisierung' eindigt bij het humanisme.

Men vraagt zich af: Wat zal over enkele decennia het oordeel zijn van de dan toonaangevende progressieve woordvoerders over de theologie van thans? Nieuwe interpretaties van dogma en traditie zullen ingang vinden. Maar, zo zal men menen: de eeuwige kern van het geloof blijft onaangetaast. Juist dit waag ik te betwijfelen. De zogeheten onaantastbare kern is geen geheimzinnig 'Ding-an-sich', dat los staat van de interpretatie. Mèt de interpretatie wijzigen geloofsvoorstelling en dogma zich. Bovendien treedt er een verschuiving in de prioriteiten op. Vergelijkt men de discussies in kerkelijke kring thans met die van vijftig jaar geleden dan ziet men dat allerlei centrale problemen van toen nu naar de achtergrond zijn verschoven. Men denke aan de katholieke strijd tegen het liberalisme en de evolutieer in de vorige eeuw en de protestantse problemen van erfzonde, uitverkiezing en 'de sprekende slang in het paradijs', om maar enkele willekeurige voorbeelden te noemen.

Ook de rooms-katholieke kerk heeft, zoals uit de resultaten van het concilie is gebleken, de tekenen des tijds verstaan. Het beeld van een eeuwig zichzelf gelijkblijvende, onfeilbare Moederkerk blijkt weinig in overeenstemming te zijn met de realiteit. Hoe groot is de afstand tussen de huidige kerk en die van de middeleeuwen, die de rente verbood en de inquisitie aanmoedigde, of die van de negentiende eeuw, welke zich fel keerde tegen het emancipatiestreven van de arbeiders. Ook de kerk kan zich niet ont-

trekken aan de dynamiek van de moderne maatschappij. Men hoort hier dan het woord *vernieuwing*. Beter zou men kunnen spreken van *aanpassing*.

Zoals het concilie van Trente (±1550) een heroriëntering betekende, noodzakelijk geworden door de reformatie, zo is het recente concilie het (vaak aarzelende!) antwoord op de problemen van de eeuw van atoomenergie en ruimtevaart. Op allerlei gebieden wordt men genoodzaakt tot koerswijziging. Nog niet zo lang geleden bleek Rome bezwaar te hebben tegen psycho-analyse, tegen Teilhard de Chardin, tegen existentialisme, tegen geboorteregeling. Op al deze gebieden is een kentering te bespeuren.

Het is gebleken, dat men open staat voor een nieuwe antropologie. Dogmata worden nu minder beschouwd als doelstellingen dan als middelen. Men staat minder afwijzend tegenover de evolutiegedachte ook in het maatschappelijke vlak en men schijnt langzamerhand tot de erkenning te komen, dat traditionalisme en conservatisme eerder voortkomen uit angst voor verandering dan uit een principiële theologische gedachtengang. Ongetwijfeld is de verklaring van het concilie over de geloofsvrijheid van grote betekenis, zeker voor die katholieke landen, waar van geloofsvrijheid nog nauwelijks sprake is. Meer en meer wordt de menselijke waardigheid uitgangspunt bij de kerkelijke politiek.

Men mag aannemen, dat de toekomstmaatschappij een geseclariseerd, pluriform karakter zal hebben, terwijl geen enkele godsdienst of wereldbeschouwing een monopolie zal bezitten.

Niet alléén humanisten hopen, dat deze toekomstwereld er bovendien één zal zijn, waarin privileges van bepaalde rassen, klassen, standen of nationaliteiten tot het verleden behoren. Naarmate de welvaart toeneemt en de arbeidslavernij vermindert (*arbeidsvreugde* was en is zeker in het industriële tijdperk een voorrecht van weinigen!) krijgt ook de 'gewone man' meer oog voor andere levensaspecten en mogelijkheden, waaraan hij vroeger niet toekwam. Vergeten wij hierbij niet, dat ook dit te danken is aan de door verschillende filosofen (Goethe, Spengler e.a.) verguisde techniek. Meer dan vroeger worden de burger van de welvaartsstaat uiteenlopende mogelijkheden geboden tot zelfexpressie, bezinning op geestelijke waarden en zelfverwerkelijking. In het leven van zijn voorouders vormde de dagelijkse arbeid (twaalf uur en langer!) één van de belangrijkste elementen. In de toekomst zal de arbeid door de automatisering als levensvervulling voor steeds grotere bevolkingsgroepen van steeds minder betekenis worden, terwijl de vrijetijdsbesteding met al zijn problemen een voortdurend belangrijker plaats in het leven zal gaan innemen.

ER is nog een facet van de toekomstige ontwikkeling, misschien het belangrijkste. De huidige medische en sociale wetenschappen, de psychologie, de natuurwetenschappen en de techniek zullen in de toekomst beter in staat zijn de problemen van onze huidige samenleving op te lossen. Zij scheppen echter ook steeds weer nieuwe problemen. De technische en maatschappelijke ontwikkeling ondergraaft allerlei oude normen van moraal en ethiek. De nieuwe communicatiemiddelen bevrijden grote groepen uit hun geestelijk isolement, maar tasten daarmee ook oude tradities aan. Velen zien zich hierdoor in een geestelijk vacuüm geplaatst en kunnen zich slechts moeizaam aanpassen.

Een enkel voorbeeld: de huidige ontwikkeling van de medische wetenschap, de veranderende verhoudingen tussen de geslachten en de bevolkingsexplosie vereisen een nieuwe visie op het vraagstuk van de sexualiteit. Verschillende opvattingen in orthodoxe kringen zijn relictten uit vroeger tijden toen in een agrarische maat-

(Zie verder pag. 8)

HET NIEUWE PROFIEL VAN DE VROUW (10)

'LAAT de wereld maar regeren door
de mán',
'daar je hem toch steeds, — privé —,
beheersen kan...'

zongen Leidse meisjesstudenten omstreeks 1948 een populair liedje uit een novietenrevue. Men was niet serieus van plan de wereld werkelijk door mannen te laten regeren. Maar na het gat van de vijfjarige oorlog was er zoveel te doen en te beleven, dat er evenmin serieus aan gedacht werd zélf in politiek opzicht actief te zijn. Dat zou later wel bekeken worden.

In die veertiger jaren kwam freule Wttewaall van Stoetwegen, — zij is al vanaf november 1945 kamerlid! —, naar Leiden om aan geïnteresseerde (maar niet genoeg geïnteresseerde) vrouwelijke studenten te vertellen, hoe het was, een 'vrouw in de politiek' te zijn. Het enige dat van haar politieke praatje bekleef, was haar mededeling, dat ons parlement zo weinig ingesteld was op vrouwelijke volksvertegenwoordigers, dat in de gebouwen van Tweede en Eerste Kamer geen aparte toiletten voor dames bestonden. Voor het geval u zich daar zorgen over maakt: die voorzieningen zijn er nu wel. En keurig! Veel vrouwelijke kamerleden zijn er echter niet.

De Nederlandse Vrouwenraad heeft evenals de nationale vrouwenraden van veertien andere bij de Europese Vrouwenraad aangesloten landen, onlangs een onderzoek ingesteld naar de status van de vrouw. Het onderzoek bracht aan het licht, dat 'de emancipatie van de Nederlandse vrouw op verschillende terreinen van het maatschappelijk leven nog niet bepaald duidelijk is'. Dit geldt m.i. met name voor de vrouw in de politiek.

In politiek opzicht is het eigenlijk niet mogelijk, te spreken van een nieuw profiel van de vrouw. In de jaren na de oorlog kwamen wat nieuwe politieke partijtjes op het toneel en de Anti Revolutionaire Partij ging in 1953 er toe over vrouwen verkiesbaar te stellen, maar in het totale aantal gekozen vrouwelijke volksvertegenwoordigers heeft dat slechts een geringe vermeerdering gebracht. Natuurlijk, op alle kandidatenlijsten (behalve van SGP en GPV) staan, zorgvuldig verdeeld als krenten door de pap van de manne-

lijke kandidaten heen, een paar vrouwen vermeld.

Vrouwelijke kamerleden vormen op dit moment 10% van het totale aantal tweede kamerleden nl. 15 op 150. Van de 75 eerste kamerleden zijn 4 vrouwen, ± 5,2%. In Provinciale Staten hebben 665 statenleden zitting, waaronder 42 vrouwen, ± 6,4% en van de 11.823 gemeenteraadsleden zijn 508 vrouwen, ± 4,35%. Sinds mej. dr. Anna de Waal in 1953 staatssecretaris werd van O.K. en W. hebben we nog twee andere bewindsvrouwen gekend. En dat is dat.

Er zijn weinig vrouwelijke politici, er zijn ook weinig in-politiek-geïnteresseerde vrouwen. In de hoofdbesturen van de grote partijen, die alle omstreeks 30 à 40 leden tellen, hebben 4, 5 vrouwen zitting. In het hoofdbestuur van de Europese Beweging in Nederland zitten 46 leden, waarvan 3 vrouwen.

De enige publikatie, die bij mijn weten gegevens verstrekt over de politieke profilering van de vrouw, is helaas niet recent. In 1958 verscheen 'De vrouw in de Nederlandse Politiek' van mej. Schokking, waarin de politieke integratie van de vrouw behandeld werd²⁾. De integratie is voltooid te achten, meent zij, als de medewerking van de vrouw tot een vanzelfsprekendheid is geworden. Zij konstateert (bl. 65): 'bij geen enkele Nederlandse partij kan nu reeds gesproken worden van een volledige integratie der vrouw op alle partijniveaus en in alle streken van ons land'.

Het is inmiddels negen jaar later, en in dit opzicht is niets veranderd. Het hoofdstuk, dat mej. Schokking wijdt aan 'de vrouw in de politiek' (nr. V, bl. 63—101) heeft heden ten dage nog volledig gelding. Wat politieke emancipatie betreft, verkeren we nog in een beginstadium. Zelfs daar waar het standpunt, dat een vrouw zich helemaal niet met politiek behóórt te bemoeien, overwonnen is (en dat is niet overal het geval), staan we nog voor vele, vele problemen. Laat ons enkele der moeilijkheden aanduiden:

- de politiek is een door mannen gevormd bestel, waarin vrouwen zich niet terstond thuisvoelen;
- de gangbare vergadertechniek is door en voor mannen uitgedacht, een vrouw moet wennen aan dit ri-

tuaal; dit geldt evenzeer voor de vergadertijden!;

- de neerbuigende, beleefd-vriendelijke houding van een aantal mannen maakt slechts langzaam plaats voor een gewoon-kameraadschappelijke houding;
- de nooit openlijk uitgesproken, maar wel degelijk bestaande gevoelens bij de mannelijke politici, van zich-bedreigd-voelen door de 'opdringende' vrouw, bemoeilijken het normale contact.

A., b., c. en d. vormen problemen, die in rustig overleg en door taktvol optreden, speciaal van de vrouw, misschien wel opgelost kunnen worden. Andere zaken lijken echter onoverkomelijker.

De politiek eist van haar beoefenaren een grote bewegingsvrijheid. Hoeveel vrouwen kunnen beschikken over de nodige mobiliteit en speelruimte? De politiek vraagt ook een aanzienlijke deskundigheid en specialisatie. De meeste vrouwen zijn geen uitgesproken vak-deskundigen. Pas wanneer de positie van de vrouw in de maatschappij een andere is geworden, zal ze in politiek opzicht kunnen gaan meespreken, mede omdat zij als vak-specialist meer waard is voor haar politieke partij.

Momenteel meent men nog dikwijls, dat 'er een vrouw bij moet', op grond van vage, goedbedoelde gedachten, om een minderheidsgroep tegemoet te komen (en om vooral niet ouderwets te zijn). Pas wanneer de vrouw een aantal keren heeft meegedraaid in het bestuurs- en kommissiewerk, realiseren de mannen-medebestuurders zich, dat zij er niet voor voelt, uitsluitend dekoratief 'vrouw te zitten zijn'. Zij wil en kan, als mens, met haar eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheden meewerken. Staat men haar dat toe, dan is een klein stukje echte integratie tot stand gekomen.

En dan maar hopen, dat de vrouwen in haar omgeving niet al te afgunstig zijn en gif gaan druppelen over de charme en glamour, die onze politica gehanteerd zou hebben. Is het verbazingwekkend, dat sommige zeer hooggeplaatste vrouwen in het andere uiterste vervallen en spreken, redenen en zich bewegen op uitgesproken, stoer mannelijke wijze? Hetgeen hen evenmin spaart voor de kritiek...

Zo zeilen de enkele politieke vrouwen tussen de klippen door: de klip van de liefvallige charme, waar ze vooral áf moeten blijven en de klip van de konformerende aan het mannelijke gedragspatroon, waar ze ook niet op mogen stranden. Zouden we er eigenlijk wel aan beginnen? Zullen we ons politieke profiel maar zo laten en, — wat spijtig —, zingen: 'laat de wereld maar regeren door de man...'

'n Snippertje gratuite belangstelling voor de politieke partij van onze echtgenoten en zonen kunnen we wel opbrengen. Maar misschien vormt de niet oninteressante figuur van de Amerikaanse mevrouw Lurleen Wallace een zekere waarschuwing. Als eerste vrouw in de geschiedenis van de Verenigde Staten is zij gekozen tot gouverneur, in dit geval van de staat Alabama. Haar verhaal klinkt geëmancipeerd, maar het is in feite een trieste zaak. Op grond van de konstitutie van de staat Alabama, mag niemand langer dan vier jaar de gouverneursplaats bezetten. Gouverneur Wallace kwam derhalve niet voor herverkiezing in aanmerking. In plaats van het bevorderen van wijziging van de konstitutie, heeft Wallace echter zijn vrouw als kandidaat naar voren geschoven. Zij heeft zich laten schuiven. Een dezer dagen is ze, na haar verkiezing, als gouverneur beëdigd. Iedereen weet, dat niet zij, maar haar niet-verkiesbare (en niet-gekozen) man zal regeren. Zij is alleen een soort buiksprekerspop. Mevrouw Wallace heeft met deze geschiedenis vele belangrijke zaken niet gediend; ze heeft bovenal het beeld van de vrouw in de politiek schade gedaan.

Toch jammer, dat wij in Nederland nóch een mevrouw Indira Ghandi, nóch een mevrouw Lurleen Wallace hebben. Niet in het positieve en niet in het negatieve vlak gebeurt bij ons iets met het politieke profiel van de vrouw. En ik ben bang, dat de verkiezingen van 15 februari a.s. daar wederom niets aan zullen veranderen.

M. R.

¹⁾ Aldus de voorzitter van de nationale Vrouwenraad op de algemene vergadering van 9/11/1966 te Utrecht.

²⁾ 'De vrouw in de Nederlandse Politiek. Emancipatie tot actief burgerschap', dr. Jac. C. Schokking, 1958, van Gorcum - Assen.

Prof. Buytendijks nieuwste boek niet geheel helder

HET is een respectabele prestatie van prof. dr. F. J. J. Buytendijk om op 78-jarige leeftijd een boek als 'Prolegomena van een antropologische fysiologie' te publiceren: in de eerste plaats omdat het een nieuwe visie op de fysiologie van de mens wil geven; in de tweede plaats omdat het getuigt van een grote belezenheid van veel literatuur, waaronder veel nieuwe. De inhoud van dit Aula-boek ligt op universitair niveau en is bestemd voor geneeskundigen en psychologen. Nergens heeft de schrijver ook maar een vakterm nader verklaard, soms blijft de lezer zelfs in het duister omtrent de betekenis die Buytendijk aan een aantal gewone Nederlandse woorden geeft.

Met betrekking tot de titel lijkt het boek op twee gedachten te hinken. Met antropologische fysiologie bedoelt de schrijver de fysiologie van die verschijnselen die de mens onderscheiden van de mensapen: de volledig opgerichte gang, de vroege geboorte van het kind, de hersenontwikkeling die cultuur en techniek mogelijk maken enz. Het blijkt echter dat

Buytendijk heel wat meer wil, nl. een fysiologie van de wisselwerking tussen deze functies en de persoonlijke ervaring en het individuele karakter van elke mens. Hierdoor zou een titel als 'individuele fysiologie van de mens' veel beter de inhoud van het boek dekken. In feite handelt het boek ook over allerlei algemeen dierlijke functies van de mens zoals ademhaling, slaap, vermoeidheid enz., waarmee het onderstrepen van de typisch antropologische facetten zijn zin verliest. Het psychosomatische verband kan immers tot alle fysiologische functies worden uitgebreid. Deze materie is inderdaad voor arts en psycholoog van groot belang. Buytendijk noemt dit boek een 'eerste proeve van een voorlopige schetsmatige aanduiding van een mogelijke toekomstige menskundig georiënteerde fysiologie'. Voor zover ik dit als bioloog kan beoordelen, lijkt mij deze proeve in zoverre geslaagd dat er een grote hoeveelheid waarnemingsmateriaal is bijeengebracht, die voor het grootste deel uiteraard aan de vakliteratuur is ontleend; de bronnen zijn

vermeld. Niet geslaagd zijn de stijl en betoogtrant van grote delen van het boek, vooral van de filosofisch theoretische inleiding, die wegens het abstracte karakter soms moeilijk leesbaar is en vele troebele passages bevat. De leesbaarheid wordt zeer nadelig beïnvloed door de veel te lange zinnen met pleonastisch woordgebruik, door het overdadig hanteren van citaten (in hun onvertaalde vorm uiteraard), het onnodig gebruik van aanhalingstekens en door het overdreven gebruik van geleerde woorden. Dit alles geeft een opgeblazen stijl die men zo goed kent van kwasie-geleerden, maar die Buytendijk waarlijk niet nodig heeft om zijn grote deskundigheid te demonstreren.

Misschien moet het wel aan deze schrijfrant worden toegeschreven, dat het tenslotte niet geheel duidelijk wordt of de auteur terugvalt naar een mystiek vitalisme of dat hij nog verder wil reiken dan een causale cybernetische fysiologie. Het is de individuele 'betekenis' van de processen, die volgens Buytendijk hun verloop bepaalt, maar hij slaagt er niet in hiervan een heldere voorstelling te geven en volstaat met het citeren van niet zonder meer duidelijke citaten van filosofen als Merleau Ponty, Von Weizsäcker en vele andere. G. F. MAKKINK

No 3 - 4 februari 1967

7

Gombrowicz: een schrijver die ons irriteert en verontrust

AFGEZIEN van de weinigen, die 'geraakt zijn door de begeerte', maakt de literatuur vrijwel geen deel uit van ons leven, het snobisme en de mode daargelaten. Met uit te spreken, dat het zo goed zou zijn als het anders was, zijn wij nog nergens. Zij, die zich dan aangesproken voelen, knikken ijverig – en waarschijnlijk met schuldbevuste gezichten – terwijl de overigen zich zo onopvallend mogelijk verwijderen. Zo wij de laatsten volgden, zouden wij vaststellen dat zij toch wel lezen, misschien zelfs vrij veel lezen.

Een doorgronden van wat zij in letters-op-papier tot zich nemen, verschaft ons de sleutel tot het geheim waarom of waardoor zij geen literaire belangstelling bezitten. Welnu, gelezen worden vrijwel uitsluitend die dingen, die *niet verontrusten*. Dat wat zij lezen omvat een voortdurende bevestiging van hun eigen situatie in het leven. Echte twijfel aan het bestaande wordt niet toegelaten. Het leven is altijd wat het is en nooit wat het zou kunnen of moeten zijn. En als er al eens wordt gefantaseerd of gedroomd, dan nooit diep en heftig, nooit schokkend en in elk geval terugkerend naar de onveranderde en onveranderbaar geachte eigen situatie.

Een typisch kenmerk van literatuur is nu juist, dat deze géén rekening houdt met de vrees voor het anders worden van het eigen bestaan. Integendeel: literatuur is onder meer een vorm van een gesprek, waarin de twijfel aan de juistheid van het eigen bestaan tot uiting komt. Bovendien stapt de auteur bij ons binnen met een – soms zeer sterk – afwijkende kijk op het leven. Met andere woorden: hij verontrust ons. Hoeveel meer facetten er ook zijn, het niet belangstelling hebben voor literatuur culmineert in de vrees voor het anders worden van het leven en... van onszelf. Het heeft geen zin te trachten die vrees te onderdrukken. Het heeft alle zin die vrees te begrijpen en ermede te leren leven.

Een schrijver, die zich op zeer bepaalde wijze met deze levensproblematiek heeft bezig gehouden, is de Poolse prozaïst *Witold Gombrowicz*. Maar juist voor hem geldt wat ik hierboven schreef, namelijk dat hij geen voedsel is voor degenen, die van literatuur niets willen weten. Zijn boek *'Ferdurke'* werd voor het eerst uitgegeven in 1937. Een tweede Poolse uitgave zag in 1956 het licht, terwijl de eerste Nederlandse versie in 1962 bij Moussault-Amsterdam verscheen.

Wanneer men *'Ferdurke'* gaat lezen als een gewoon boek, ziet men zich geconfronteerd met een nu eens onzinnige dan weer bizarre en vaak verwarrende opeenvolging van gebeurtenissen, gedachten en meningen. Maar wanneer men leest met wat ik zou willen noemen het tweede gezicht en de realiteit achter de realiteit van Gombrowicz herkent, dan ervaart men met een schok, hoe onzinnig, bizar en verwarrend onze zogenaamde werkelijkheid is. En al heeft het er alle schijn van, dat de auteur de verwarring vergroot, in feite tracht hij de mens in zijn relaties en deze relaties zelf te doorgronden.

Gombrowicz toont ons op zijn zeer eigene manier hoe irrationeel ons handelen is. De irrationele motieven stelt hij in rationeel verband voor en (her)schept hierdoor een wereld, die wij

gewoonlijk trachten te vergeten of die wij niet meer kunnen zien. Visie en oordeel van de schrijver wijken sterk af van het gangbare, zelfs van het gangbare in de artistieke en filosofische periferie van onze samenleving. Doordat hij aan zijn visie een kunstzinnige vorm wil geven, moet ook de taal waarvan hij zich bedient – woord- en beeldkeus – afwijken van het algemeen gebruikelijke. Alleen op deze of soortgelijke wijze is het mogelijk een roman, die geen roman is, met het door Gombrowicz gestelde doel te schrijven.

De grote betekenis van zijn toch vrij uitzonderlijke kijk op het leven ligt in het feit, dat hij tot conclusies en uitspraken komt die, hoe wonderlijk ook bij eerste lezing, prikken en prikkelen. De lezer gaat de wereld op andere wijze bezien en verkrijgt een vergroot besef van de betrekkelijke starheid van het menselijk bestaan en van de hinder van vooroordelen. Het werkt verfrissend alles of nagenoeg alles eens op losse schroeven te zetten of zelfs – zoals Gombrowicz soms doet – de schroeven er ge-

heel uit te draaien en zelfs weg te gooien. De schrijver gaat uit van werkelijke situaties, die – hoewel soms wat moeilijk – herkenbaar zijn voor anderen en ook van die waarin zij zichzelf herkennen.

Weliswaar speelt het boek in Polen, maar in wezen gaat het daar niet anders toe dan elders in de wereld. Gombrowicz suggereert niet alleen maar toont in zijn beschrijving van een zeer apart wereldje naar mijn mening zelfs aan, dat de menselijke problematiek en tragiek algemeen zijn. Hij geeft de essentie van het menselijke bestaan weer door een beschrijving en bespotting van een afzonderlijk milieu.

De betekenis van *'Ferdurke'* ligt voor een niet gering deel in de wijze van voorstellen, die meeslepend en op bepaalde momenten geniaal verwarrend is. Als literator en als symptoom van onze stervende – en dus groeiende – cultuur behoort Gombrowicz stellig tot de zeer groten. Doordat hij bij voortduring de mens en zijn leven beziet vanuit een ongebruikelijk standpunt en de betrekkelijke onwaarde van instellingen en opvattingen aantoon, zal menige lezer zich geïrriteerd en... verontrust voelen. Wel, dat is dan ook de bedoeling van Gombrowicz.

P. JACOBS

ASPECTEN VAN ONZE TIJD

(Vervolg van pag. 6)

schappij met een hoog sterftecijfer van kinderen, kinderrijkdom niet alleen wenselijk maar zelfs noodzakelijk was.

Men behoeft slechts bepaalde discussies in orthodox-kerkelijke kring te volgen om te kunnen constateren welke gewetensproblemen en aanpassingsmoeilijkheden velen in deze snel veranderende maatschappij hebben. Bovendien stelt de huidige getechnificeerde samenleving grotere eisen aan de individu in het algemeen. In een maatschappij, waarin prestatie, succes, carrière en welstand de enige goden zijn die werkelijk worden aanbeden, zijn er tallozen die aanpassingsmoeilijkheden vertonen. Velen, die vroeger in de eenvoudiger gestructureerde agrarische samenleving zich nog konden conformeren aan de eisen van het milieu, dreigen nu in een tijd van topsnelheden en topprestaties, van mechanisering en automatisering, van stopwatch en prestatienormen tussen de wielen te geraken. Velen gevoelen zich machteloos, vereenzaamd en vervreemd in een industriële staat, die enerzijds de vrijheid van de individu vergroot door de welvaart, anderzijds zijn vrijheid steeds meer aan banden legt en conformisme als de hoogste wijsheid huldigt. Vergeten wij hierbij niet, dat de groeiende bevolking en de steeds ingewikkelder maatschappijstructuur onvermijdelijk leidt tot toenemende overheidsbemoeiing, planning en reglementering.

De wetenschappelijke prestaties, de computers en de ruimtevaart doen ons bijna vergeten dat de wetenschap, de techniek, de economie ons op vragen van goed en kwaad, van ziekte, leed en dood, vrijheid, zelfverwerkelijking, 'de moed om te zijn' (Tillich), van geluk en vreugde geen enkel zinnig antwoord kunnen geven. In het algemeen ligt het gehele gebied van de *menselijke waarden* buiten het veld van de naar *causale verbanden* zoekende wetenschap en de naar materiële prestaties strevende techniek.

De wetenschap kan de mens allerlei middelen in de hand geven om bepaalde doeleinden te bereiken, maar over de menselijke bestemming zegt zij niets. Men kan de visies, de oplossingen en wegen van oude religies en filosofische stel-

sels bestuderen en daaruit inspiratie putten. Zelfs kan men menen hieruit min of meer duidelijke richtlijnen voor het leven te vinden. Maar al te vaak laten zij ons echter met lege handen staan. Om een voorbeeld te noemen: Wat baten ons de algemene richtlijnen van een absolute ethiek, volgens welke wij 'het goede' moeten kiezen, wanneer ons niet duidelijk is wat in een bepaalde situatie 'het' goede is of wanneer wij slechts de keuze hebben tussen twee kwaden?

Vaak passen de sleutels, die de oude religies gaven, niet op de deur van de toekomst. Bovendien worden de persoonlijke beslissingen met eigen verantwoordelijkheden in een ingewikkelde maatschappij niet aangeduid en gedekt door uitspraken van visionaire geestelijke leiders uit het verleden. Het humanisme poogt dan ook een bijdrage te leveren tot een *eigentijdse benadering van de centrale levensvragen*, tot een wijsgerige verdieping van de moderne levensproblematiek, waarbij de individu geen richtlijnen of 'recepten' worden gegeven, maar de geestelijke 'zelfwerkzaamheid' wordt gestimuleerd in het besef dat geen autoriteit de 'eigen weg' van ieder mens kan wijzen. Bovendien lijkt het mij wenselijk, dat de mens van deze tijd zich enigszins bewust is van een beeld van de toekomstmaatschappij, van een patroon dat zijn maatschappelijk denken en handelen in een bepaalde richting stuwt.

Het paradoxale van onze tijd is, dat er ondanks de toenemende sociale zekerheid een sterk gevoel van onzekerheid bestaat. De oorzaak hiervan moet primair gezocht worden bij de snelle technische ontwikkeling, die verouderde sociale en economische patronen doet verdwijnen en hiermee tevens oude zekerheden en tradities aantast. De betrekkelijk stabiele verhoudingen van eertijds, waarin de ouderen als voorbeeld golden voor de jongeren, hebben plaats moeten maken voor een dynamische ontwikkeling, waaraan de jongeren zich over het algemeen sneller en anders aanpassen dan de ouderen, hetgeen de kloof tussen de generaties nog verder verbreedt.

P. KRUG

(Wordt vervolgd)

Nog eens: de oorlogsmisdadigers

IN M. en W. van 26 nov. '66 is, in de rubriek *Ik denk er zo over*, een artikel overgenomen van mr. T. Thesingh, dat geschreven was voor *De Schakel*, het maandblad van de gemeenschap Leeuwarden van het H.V., getiteld *Wat doen wij met onze oorlogsmisdadigers?* De schrijver pleitte daarin voor vrijlating van de Duitse oorlogsmisdadigers, die in Breda gevangen zitten. Er moet een einde komen aan het gevangen houden 'van deze zorgvuldig gekoesterde prooi', een einde komen aan het 'primitief en hardnekkig wraakgevoel'. Thesingh noemt het 'stompzinnige doordrijving' om deze misdadigers nog langer vast te houden. Hij schetst de zwaarte van de straf, die tot geestelijke afstomping en lichamelijke aftakeling leidt; een 'uitzichtloze kwelling'. Het argument van de zwaarte van de misdaden acht schrijver niet steekhoudend, want humanisten, die bezinning boven emotie en redelijkheid boven wraakzucht stellen, mogen niet met een onmenselijke straf (werkelijk levenslang) reageren. Gratieverlening is, volgens Thesingh, een onafwijsbare plicht en het ligt op de weg van het H.V. om, volgens humanitair beginselen, hierop aan te dringen bij de betreffende instanties. Het was te verwachten, dat dit artikel reacties zou oproepen, pro en contra en die zijn er ook gekomen. Negentien antwoorden – zes pro en dertien tegen het standpunt van mr. Thesing – zijn geplaatst in M. en W. van 24 december 1966 en van 7 januari 1967.

De brieven, waarin aan Thesingh hulde wordt gebracht, behoeven niet apart besproken te worden. Deze inzenders zijn het, zonder reserve, eens met de schrijver. De tegenstanders uiten een aantal opvattingen, die alle gemeen hebben, dat de Duitse misdadigers tot hun dood in Breda zullen moeten blijven. De heer Birman zegt, dat van werkelijk berouw nooit iets gebleken is. Hij acht de argumenten van Thesingh sentimenteel. De heer M. de Vries zegt 'nooit weer terug in menselijke samenleving' en hij vindt in de ontwikkeling in West-Duitsland, waar de nazi's de kop weer opsteken, een reden te meer om van gratie niet te spreken. Mevr. Ferwerda-Zander betreurt het dat deze lieden niet gedood zijn. Het zou te gevaarlijk zijn als deze heren hun beklag zouden kunnen doen in Duitsland. Zij hebben de menselijke mogelijkheden 'zo gruwelijk misbruikt, dat ze het recht verspeeld hebben, ooit weer in staat te worden gesteld erover te kunnen beschikken'. De heer C. Uitenbogaard betreurt het in hoge mate, dat de redactie plaatsruimte heeft gegeven aan de 'ontstellende botheid', waarmee Thesingh zijn standpunt bepleit heeft. Ds. Van Lunzen acht Thesinghs pleidooi 'vol infantiele humaniteit'.

De heer E. Keyl verwijt de schrijver emotiona-liteit. Hij stelt voor, de Duitsers in 1970 vrij te laten, dan weten wij zeker dat zij niet lang van hun martelaarschap zullen kunnen genieten. De heer en mevrouw dr. W. Meyer pleiten voor de doodstraf voor deze soort onmens en zo niet, dan voor onherroepelijke levenslange opsluiting. De heer F. van Kam uit zich eveneens in dit specifieke geval vóór de doodstraf; hij wijst erop, dat de gevangenen, na eventuele vrijlating, weer kunnen meedoen aan het verpesten van de mentaliteit van de Duitsers. Zij zullen met vlaggen worden ingehaald. De heer Dalmolen schrijft met gelijke strekking en hij wijst er met nadruk op, dat de voorstanders van de invrijheidstelling niet of te weinig spreken over het leed van de slachtoffers van deze gevangenen. De heer H. C. Hoffman wil dat lieden als Lages geen kansen meer krijgen. Wij moeten aan de slachtoffers blijven denken.

Prof. v. d. Wal is het, mede gezien wat hij in *Rekenschap* schreef over de vergeldingstheorie van prof. Leo Polak, niet eens met het pleidooi van mr. Thesingh en hij verwijt hem ernstig, dat hij in blijkbaar zo'n moeilijke zaak geen eerbied heeft voor het standpunt van hen, die tegen vrijlating gekant zijn. Wat het punt zelf betreft, schrijft v. d. Wal: 'Want het is eenvoudig niet te ontkennen: het leed dat deze misdadigers nu wordt aangedaan, moge zwaar zijn, *vergeleken bij het leed dat zij hun ontelbare slachtoffers hebben aangedaan, valt het in het niet!*'

In M. en W. van 7 jan. '67 pleit dr. G. Krui-singa voor vrijlating; wij mogen geen wraakgevoelens blijven koesteren, maar de heer Hisschemöller acht het stuk van Thesingh 'een voorbeeld van onzindelijk denken'. De minister, die Lages' straf onderbrak, handelde eigenmachtig, ondemocratisch, dus dictatoriaal. Ook de heer L. Blits vindt het artikel van Thesingh 'niet geheel uitgebalanceerd', om het zacht te zeggen, en het leed van de Bredase gevangenen laat hem koud als hij denkt aan de miljoenen onschuldige slachtoffers. In de repliek blijft mr. Thesingh bij zijn opvatting, dat zijn 'tegenstanders' emotioneel gebonden zijn gebleven aan gebeurtenissen uit de be-

zettingsjaren en daarom voor redelijke argumenten niet toegankelijk. Hij handhaaft zijn standpunt, dat wij niet het recht hebben om medemensen – en dat zijn deze Duitsers toch – iets onmenselijks aan te doen. Thesingh schrijft onderstreept: 'Laat men mij nu niet misverstaan. Ik probeer niet de vier in (de gevangenis) van Breda vrij te pleiten of hun schuld te bagatelliseren. Ik ben van mening dat zij terecht zijn veroordeeld en terecht de zwaarste straf kregen. Het enige wat ik tracht te betogen, is dat zij mensen zijn, in beginsel niet slechter dan anderen, die tot misdaad vervielen of hadden kunnen vervallen.' Schrijver hoopt nog de anderen van zijn standpunt te hebben overtuigd of alsnog te kunnen overtuigen.

TOT zover, naar beste weten samengevat, de standpunten. De redactie heeft aangekondigd, dat zij zich allerminst geroepen en in staat acht om een uitspraak te doen. De verschillen in opvatting liggen diep en van gelijk of ongelijk is – ondanks het geloof in het tegendeel van mr. Thesingh – geen sprake. Beide kampen zijn emotioneel gebonden omdat *niemand* de oorlog en de jodenvervolgingen *niet* emotioneel kan beschouwen.

Wat alleen als conclusie gezegd mag worden, nadat de standpunten nog eens verduidelijkt zijn, is – meent de redactie – neergelegd in het bekende rijmpje:

*'Lijkt anderen wat u krom schijnt, recht
Heet niemand dadelijk dom of slecht.'*

IK denk er ZO over

Uitstel pauselijk besluit over 'de pil' is een ramp!

DE rooms-katholieke psychiater-sexuoloog dr. C. J. B. J. Trimbos moet onlangs gezegd hebben, dat het besluit van de paus om een definitieve uitspraak over de pil voorlopig op te schorten nog zo erg niet is, 'omdat het leven sterker is dan de leer'. We ontlonen dit aan een artikel in 'Het Parool' van 17 december 1966. De paus moet eerst een lijvig rapport bestuderen, samengesteld door een commissie van geestelijken en leken. En zolang hij geen uitspraak heeft gedaan, geldt nog steeds de beslissing, dat geen voorbehoedsmiddelen mogen worden gebruikt, dat dus alleen periodieke onthouding getolereerd is. En nu dr. Trimbos' commentaar hierop (volgens 'Het Parool'), verkort weergegeven:

Voor een aantal Nederlandse katholieken is deze uitstelling van een beslissing uiteraard een teleurstelling. Maar alleen bepaalde groepen, die steeds kleiner worden, zitten er echt mee in. In feite zijn de mensen de pil gaan gebruiken. Dat gebeurt op grote schaal. Ook al zou de paus nu zeggen dat het niet mag, dan nog zouden veel mensen vinden dat dit een beslissing is die alleen door hen persoonlijk kan en moet worden genomen. Natuurlijk is er altijd nog een groep, die niet gewend is een eigen standpunt te bepalen, en het liefst leeft overeenkomstig wat het gezag stelt. Maar de groep die de eigen gewetensfunctie voorop stelt, groeit snel. Ik zelf vind het uitblijven van een beslissing niet zo'n ramp, omdat het leven sterker is dan de leer. Als je in je gezin er voor staat het aantal kinderen te bepalen, kun je niet wachten tot de paus uiteindelijk eens een uitspraak heeft gedaan. De mensen zoeken dan zelf een oplossing, vroeger meer met een kwaad geweten dan tegenwoordig. M.i. is dat een gelukkige verandering. Het gaat niet meer om de letter van het voorschrift, maar om de durf zelf goede beslissingen te nemen. Persoonlijk betreur ik het, dat de katholieke kerk geen duidelijk op de toekomst gerichte visie heeft. De uitspraak van de paus komt hoe dan ook te laat. Daarvoor is het hier (in het noorden) te snel

gegaan. Een trieste zaak; de invloed van Rome is hier te groot. Het uitblijven van een uitspraak hierover is slechts te betitelen als schuldige nalatigheid!

Dr. Trimbos is als psychiater verbonden aan het 'Katholiek Nationaal Bureau voor geestelijke gezondheidszorg', en daarom hadden we van hem niet zo'n houding verwacht. Enerzijds spreekt hij over een 'schuldige nalatigheid', anderzijds zegt hij dat het nog wel mee zal vallen, 'omdat het leven sterker is dan de leer'. Op zich zelf is dit natuurlijk te waarderen: eindelijk wordt de mens wakker in de kathedraal! Maar – en daar praat Trimbos wel gemakkelijk over – wat te zeggen van de mensen die als slaafse navolgers van Paulus VI maar blijven sukkelen met verouderde (en bovendien slechts weinig betrouwbare) technieken als periodieke onthouding? Beseft deze psychiater niet dat er zo iets bestaat als *gewetensnood*? Begrijpt hij dan niet dat er mensen zijn, die niets anders *durven* doen dan wat officieel van (kerkelijke) hoger hand is voorgeschreven? En heeft Trimbos wel eens nagegaan hoeveel ongewenste kinderen er in katholieke gezinnen opgroeien, dank zij de honderd jaar achter lopende ideeën van een oude *ongetrouwde* heer, daar ergens in Rome? Trimbos kan nu wel zeggen: 'Het gaat niet om de letter van het voorschrift, maar om de durf zelf goede beslissingen te nemen', maar daar zit juist het knelpunt: de *letter* van het voorschrift *sluit een eigen beslissing uit*, en dat voorschrift is nog steeds van kracht, en ontelbaar velen *kunnen* eenvoudig niet van dat voorschrift afwijken, omdat ze nu eenmaal katholiek zijn, en hun geleerd is, dat je je daar aan *dient* te houden. Mag ik één voorbeeld noemen, dat *historisch* is: een (R.K.) echtpaar heeft één kind. Als de tweede spruit op komst is, voorziet de behandelende arts moeilijkheden bij de op handen zijnde bevalling. Maar – gelukkig – alles loopt goed af. Overigens geeft die arts het echtpaar de dringende raad zeker

(Zie verder pag. 10)

De paus en 'de pil'

(Vervolg van pag. 9)

de eerste jaren te zorgen dat er geen zwangerschap ontstaat, want dat het dan 'er óp of er ónder' zal zijn. Wat gebeurt echter? Dit echtpaar, dat naar eer en geweten de R.K. kerkelijke leer wenst te volgen, zit met de brokken: na ruim twee maanden is de vrouw wéér in verwachting. En – de vrouw wéét wat haar te wachten staat! 'Dat alles toch nog goed afgelopen is, mag haast een wonder heten, heeft naderhand de behandelende gynaecoloog verklaard. Hoe vaak komt het tegenovergestelde voor? Men moet langzamerhand beseffen, dat hier *mensenlevens* op 't spel staan! Daarom waag ik tegen Trimbos te zeggen – op grond van mijn medemenselijke gevoelens jegens zo vele katholieken: 'Het uitstel van een pauselijk besluit over de pil is een ramp!' G. J. den Besten

Nieuw zicht op het vijfblad

HET is in deze steeds gecompliceerder worden-de samenleving wel eens moeilijk eenvoudige dingen als eenvoudig te zien. De Duitsers hebben niet ten onrechte de reputatie dat ze de kunst verstaan om van ieder verschijnsel een 'Problem' te maken. Trouwens ieder die gewend is zich rekenschap te geven van zijn denken en doen loopt het gevaar dat hij simpele zaken gaat opblazen tot een 'levenshouding'. Dit is naar mijn besef ook het geval met 'het nudisme', of zoals het in zijn vegetarische variëteit genoemd wordt 'het naturisme'. In dit begrip is het doodeenvoudige feit dat iemand zijn kleren aflegt verwerkt tot een 'ideaal', compleet met filosofie. Er zijn dikke en dunne boeken over geschreven, bewegingen en organisaties in het leven geroepen, het is het onderwerp geworden van debatten in officiële kerkelijke kringen en van een aantal rechtszaken. De civilisatie had er een probleem bij: de vraag of de mens het recht heeft zich te tonen zoals hij is. Neen, zegt de Nederlandse wetgeving. Zich ongekleeft in het openbaar vertonen is bij ons onder alle omstandigheden strafbaar. Ik vestig hier de aandacht op, omdat ik uit ervaring weet welk een regenererende werking er voor de civilisatiemensen van het naakt-zijn in de natuur kan uitgaan. Van het ogenblik af toen ik als schooljongen voor het eerst ongekleeft in een rivier ging zwemmen (de rivieren waren toen nog net geen riolen) heb ik er in winter en zomer mijn vreugden aan beleefd. Vreugden van verschillende aard, die mij door hun intensiteit de waarde van het lichamelijke deden beseffen. De voornaamste daarvan was dat ik de vrijheid leerde liefhebben. In geen andere omstandigheid heeft de vrijheid mij zozeer tot extase gebracht als wanneer ik mij van kleding ontdaan in de natuur bevond. Aan de tegenwoordigheid van andere naakte mensen had ik daarbij weinig behoefte. Al kan ik mij best de voorkeur van anderen voor het gezamenlijk beleven van deze vreugden voorstellen. Vandaar dat ik destijds ook graag heb meegewerkt aan de oprichting van een der eerste naturistenorganisaties in Nederland. Er zijn er nu vijftien met een bijna even groot aantal eigen terreinen en samen ruim tweeduizend leden. De Nederlandse verenigingen zijn via een internationale federatie aangesloten bij de Unesco. Er is dus niets geheimzinnigs of verdachts aan de georganiseerde naaktheid. Waar allen die een gezond begrip hebben voor deze eenvoudige zaak – de allereenvoudigste ter wereld – naar verlangen is, dat al die verenigingen, die zich nu nog door een strenge ballottage – waardoor alleen gehuwde of verloofde paren als lid worden aangenomen – acceptabel moeten maken tegenover de hoeders van een conventionele moraal, eenmaal overbodig zullen zijn geworden, omdat naakt-zijn dan weer als vanzelfsprekend zal zijn aanvaard.

Smakeloos

MET belangstelling en waardering volgde ik de televisie-uitzending over het leven en werk van de grote wegbereider van het Humanisme in Nederland, prof. Leo Polak. Was het nu echter beslist nodig geweest deze herdenking te besluiten met, direct daarboven op, de 'verheugende' mededelingen over het Humanistisch Thuisfront? Iedere humanist heeft natuurlijk het volste recht daarover zijn eigen mening te hebben, maar na een terugblik op het leven van zo'n fijngevoelige, antimilitaristische figuur als prof. Polak was, deed het toch wel heel vreemd aan te horen dat het aantal 'humanistische legerpredikanten' gestegen was tot acht, en dat er een militair tehuis geopend zou worden in Duitsland! Op zijn zachtst gezegd vond ik dat toch getuigen van een ontstellende smakeloosheid!

F. B. H. SCHUT-RADIJS

Zoals op oude schilderijen waar badende mensen op voorkomen valt te zien, was dit vroeger ook in ons land het geval. Voor velen die zich dit realiseren gelden zwembroek en badpak nu reeds als de kleffe attributen van een schijnheilige mentaliteit, die het nodig had de naaktheid in de hoek van de 'zonde' te dringen. Dat de christelijke ethiek gelukkig ook andere opvattingen toelaat bewijst het voorbeeld van een overwegend katholiek land als Oostenrijk, waar in de zwembaden speciale uren zijn gereserveerd voor naakt-zwemmen; ook in de kanosport is het naakt daar thans algemeen aanvaard. In Duitsland en Frankrijk mag ieder die dat wenst vrij naakt zwemmen en zonnebaden op een groot aantal daarvoor gereserveerde terreinen en stranden. Wie daarover meer wil weten verwijs ik naar het uitstekend gedocumenteerde en enthousiast geschreven boekje van Bert Evenhuis 'Het naakte bestaan' (Bakker/Damen, Den Haag). Terecht stelt Evenhuis, dat het schrijven van dikke boeken over het nudisme eigenlijk overbodig moest zijn. Dit is alleen te rechtvaardigen als stormloop tegen onnatuurlijke preutsheid en conventioneel formalisme.

DE beweging tot het normaliseren van het naakt-zijn is een aparte en, naar ik meen, effectieve noot in het proces tot zelfbevrijding, waarvoor ook in Nederland nog vele ogen kunnen worden geopend. Het geweldloos-agressief idealisme, belichaamd in het provotariaat, heeft onlangs in een zijner bladen het 'naakte plan' gelanceerd, waarin iedereen werd opgewekt om in huis, op scholen en kantoren naakt te gaan lopen. Nu staat het natuurlijk erg wijs om met een glimlach te constateren dat vooral de twee laatste mogelijkheden voorshands niet veel kans op verwezenlijking hebben. Maar het feit dat het hervormend idealisme van de jongeren in deze richting gaat is op zichzelf verheugend. Interessant is het ook dat het nudisme in kerkelijke kringen waardering ontmoet; zowel protestantse als katholieke geestelijken hebben er zich zeer positief in waarderende zin over uitgesproken. Belangrijk voor een gezonde ontwikkeling en algemene waardering lijkt mij, dat er in het algemeen zo weinig mogelijk wordt getheoretiseerd, dat men onnodig angst voor sex laat varen, ook onder de voorstanders zelf (naakt onder naakte mensen merkt men, veelal tot zijn eigen verrassing, dat bij het aanschouwen van het menselijk lichaam in een natuurlijke omgeving de erotische prikkel zijn kracht verliest), en dat men, anders dan in Frankrijk, er het lawaaiige en destructieve nozemdom verre weet te houden. De gelegenheid om de moderne neurosen-kwekende maatschappij in oorden van rust en stilte te ontwijken is daar te kostbaar voor.

ANDRIES COSTER

Jongerengroep Internationale School voor Wijsbegeerte

DE aantrekkingskracht, die de Internationale School voor Wijsbegeerte de laatste tijd op de jeugd uitoefent is tot uitdrukking gekomen in de oprichting van een jongerengroep (voorlopig secretariaat: Willemsparkweg 26a, Amsterdam). De groep stelt zich ten doel onderwerpen aan de orde te stellen, die voor jongeren interessant zijn, en contacten te leggen met filosofische centra in het buitenland. Het bestuur organiseert in 1967 drie vakantie-reizen naar de Faust-Spiele in het Goetheanum te Dornach (bij Bazel). Iedereen, ook ouderen, kunnen aan deze reizen deelnemen. Ter voorbereiding zal mr. drs. J. M. Bierens de Haan, zoon van de oprichter van de Internationale School voor Wijsbegeerte, op 4 en 5 maart een weekend-cursus op de School houden over 'Faust, een moderne inwijdingsweg'.

Men kan deelnemen aan een weekend door aanmelding bij de administrateur (telefoon 03490 – 1 50 20) en door het pensioengeld, in de regel f 19,-, plus f 2,50 per lezing, te gieren (postgiro-nummer 229165). Voor hen, die zich blijvend voor de School interesseren, bestaat bovendien de mogelijkheid om (vanaf) f 12,- per jaar lid te worden van de Vereniging tot Instandhouding van de School. Behalve reductie op cursusgelden verschaft hun dit een abonnement op het kwartaalorgaan van de School 'Amersfoortse Stemmen', en reducties op abonnementen van het Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte, Mens en Kosmos, Wijsgerig Perspectief en Bres-Planète.

De Internationale School voor Wijsbegeerte werd in 1916 opgericht. Zij beoogt om, naast de universitaire opleiding in de wijsbegeerte, mensen van iedere stand en uiteenlopende gezindheid de mogelijkheid te bieden tot bezinning op de grote levensvragen.

Men zou de School het beste een centrum voor vrij geesteswetenschappelijk onderzoek kunnen noemen. Per jaar vinden ca. 25 cursussen plaats, in de regel gedurende het weekend. Wie de School regelmatig bezoekt zal ontdekken dat hij niet in een 'beweging' terecht is gekomen, maar in een unieke gemeenschap van onafhankelijk denkende individuen.

De administratie zendt op aanvraag gaarne een volledig programma voor 1967.

'Mens en kosmos'

HET juli/augustus-nummer van het tweemaandelijks tijdschrift 'Mens en Kosmos' (uitgave N. Kluwer, Deventer) bevatte naast een kort 'Van de redactie' over 'De kerk van morgen' bijdragen van J. R. Evenhuis over 'De wondersanatoria van Asklepios', van drs. V. de Meester-Manger Cats over 'De Kopten in Egypte' en van dr. R. van Brakell Buys over het Indische denken ('Van Jnana tot Bhakti'). Dr. C. J. Schuurman zette zijn psychologische beschouwingen over de graallegende voort. In het september/oktober-nummer besprak drs. H. A. Wage het boek van Hella Haasse 'Een nieuwer testament'. Drs. R. A. Huebner, directeur van de Internationale School voor Wijsbegeerte, schreef een wijsgerige beschouwing naar aanleiding van een verhaal van Gogol 'De dwerg met de ijzeren oogleden'. Ook dit nummer bevatte een artikel van dr. Schuurman over de graal. De rubriek 'Van heinde en ver' gaf aandacht aan o.m. de boeddhistische wereldconferentie, het Eranoscongres te Ascona, de Maya's en een Joodse visie op Johannes de Doper. In het november/december-nummer herdacht dr. D. H. Prins Romain Rolland. Prof. P. Smits schreef een bijdrage onder de titel 'De godsvraag opnieuw gesteld', dat velen in humanistische kring zal intrigeren. Mevr. dr. C. W. van Essen-Zeeman leverde een artikel over Plotinus. Elk nummer van dit veelzijdige tijdschrift bevatte voorts boekbesprekingen.

AVONTUREN MET KINDEREN

NOU ja, kinderen. Als men hen voorbij ziet gaan, zelfs al schat men hen grotendeels nog onder de twintig, dan is het woord 'kinderen' eigenlijk wel het laatste dat je invalt. In Londen heb ik de inmiddels befaamd geworden Garnabystreet opgezocht, algemeen gedoodverfd als het treffpunt van de Londense provocerende jeugd. Het is een smalle straat in de buurt van Regentstreet, die door voor ons deels onnaspeurlijke redenen uit de anonimiteit van duizenden gelijksoortige Londense straten werd gelicht. Handige zakenjongens hebben een vette vinger in deze pap gehad, zoveel is wel duidelijk.

De 'modezaken', sommige gespecialiseerd in kleding voor 'hèm', andere voor beide sexen, vertonen een grotendeels jeugdige clientèle naast een jeugdige staf verkopers en verkoopsters, de laatsten steeds naar de jongste voorschriften gekleed. Opvallend voor mij was het groot aantal ouders dat zich met de meest vreemd uitgedoste kinderen hier

naar de winkels begeeft. In onze grote ste- den ziet men deze jonge 'geüniformeerden' alleen of met elkaar, uiterst zelden begeleid door wat kennelijk hun ouders zijn, wat mij de kreet van een mijner kennissen te binnen doet schieten: 'Hebben zulke kinderen nog een moeder?' Maar dit terzijde.

In Garnabystreet trekken ouders de beurzen en betalen de gepeperde prijzen die deze straat eist. Met het oog op de winter zijn zeer in trek felgekleurde bontjasjes in geel, paars, roze en rood, die gemiddeld zo'n f 250,- moeten opbrengen, bijpassende laarsjes kosten nog eens een f 80,- extra. Vreugde, jeugd en blijheid zijn tekenen die men op de jonge gezichtjes van Garnabystreet niet ziet; bitter, fel, agressief zijn betere adjectieven in dit geval.

Wat me opviel waren de winkels waarin allerlei zaken uit grootmoeders keuken uitgestald stonden: emaille kroezen, borden en lepels, maar nu in de liefkoosde kleuren

paars, rood, geel en roze. Oude Bijbelse teksten werden afgedrukt, 'antieke' deurknoppen en naamplaatjes, houten bestek, een herleving van de tijden van Dickens vermengd met een vleugje Beau Brummell wat de kleding betreft. Minirokjes, bijzonder 'mini' wat het textielgebruik aangaat maar 'maxi' qua prijs (rond f 50,-), knooplaarsjes zoals we ze van oude familieportretten kennen (rond f 90,-), alles is er te koop en dat wordt er gedragen ook met een fatalisme waar je koud van wordt.

Temidden van de winkels van kleding en 'antiek' is ook een eethuis waar rauwkost wordt geserveerd; met dezelfde uitdrukking van matte verslagenheid ziet men daar dragers van vreemde pantalons naast minirokjes zitten, enorme borden wortelen, kool en bieten etend... Een bizarre wereld, maar avontuur? Nee, geen spoor!

D. R.-E.

REKENSCHAP

HET laatste nummer van de dertiende jaargang van *Rekenschap* opent met een opstel van P. Spigt, *Verlangen naar Euthymia*, geschreven na lezing en bestudering van het dagboek van Leo Polak, dat deze van 1901 tot zijn dood in het concentratiekamp Sachsenhausen in 1941 bijhield. Uit het stuk blijkt, dat Polak een hartstochtelijk dagboekschrijver was, dat hij behoefte had om van de gebeurtenissen van zijn leven afstand te nemen en geestelijk kas op te maken. 'Feitelijk vormt zijn dagboek zijn grootste werk, het enige oeuvre dat in beginsel ook altijd en op elk moment af is,' zegt Spigt. Het beeld rijst op van een ongelooflijk intelligent en knap geleerde, van een edel mens, zoals er maar weinigen in ons land hebben geleefd, die geleden heeft door zijn ongelimiteerde indringende belangstelling voor alles wat des mensen is, waardoor er minder uit zijn pen gekomen is dan men, op grond van zijn kennis, had mogen verwachten. Een dagboek is een meedogenloos instrument waardoor men inzicht krijgt in de mens achter de geleerde.

Prof. v. d. Wal, bij Polak gepromoveerd, schreef over hem als filosoof en ethicus. Hij vat, op heldere wijze, Polak's vergeldingstheorie en zijn objectiveringstheorie samen en schetst Polak als

een opvoeder, in de platonische zin, wars van de kamergeleerde. Typisch is het te lezen hoe 'praktisch alle tijdschriftartikelen worden geboren uit hem afgeperste toezeggingen waaraan hij zich dan niet meer kan onttrekken'. Wie het werk van Polak wil bestuderen zal aan dit artikel van v. d. Wal een goede gids hebben. Hella Haasse stond een artikel af over de Engelse schrijfster *Irish Murdoch*, in wier boeken zij zich verdiept heeft en wier werk zij, ook door tal van citaten over haar werk te geven, toegankelijk maakt.

H. Bongers bespreekt uitvoerig en kritisch het in 1962 verschenen boek van Friedrich Heer *Offener Humanismus*. Hij komt tot de conclusie, dat Heer's katholieke geloof en open humanisme niet tot een harmonie zijn gekomen. Redacteur Krug bespreekt lovend *Halverwege*, door Charles Timmer uit het Russisch vertaald de verhalen van moderne Sovjetschrijvers. Het gevarieerde nummer eindigt met de Notities van een lezer, P. Spigt, die weer luchtig vertelt over zijn fabelachtig uitgebreide boekenkennis. Spigt is hierin te vergelijken met Huet, die in de N.R.C. over zijn lectuur vertelt, maar Spigt is puntiger, humoristischer en minder literair in de slechte zin. B.

Geschiedenis op reis

DOOR een misverstand tussen redactiesecretaris en hoofdredacteur heeft de bespreking van de uitzonderlijke reisgids, *Londen*, stad van levende traditie (deel 2) - uitgave Kosmos, A'dam-Antwerpen - geschreven door de historicus J. J. Mostard, te lang op zich laten wachten. Het ligt, in het algemeen, niet op de weg van M. en W. om reisgidsen te bespreken maar voor deze serie '*Geschiedenis op reis*' willen wij graag een uitzondering maken. Heeft u het plan om met Pasen of in de grote vakantie naar Engeland, naar Londen te gaan, verzuimt u niet dit boekje te kopen. Het geeft informatie over de historische plekken en gebouwen, en daarbij wordt de geschiedenis van Londen, doorspekt met anecdoten en alleraardigste historische bijzonderheden, levend en aantrekkelijk gemaakt.

Dit boek kon alleen geschreven worden door een werkelijke kenner van de Britse geschiedenis, die dan ook nog de gave bezit om onderhoudend en niet schoolmeesterachtig de bezoeker wegwijst te maken. U moet het boekje bestuderen vóór de reis en na de reis zult u het met het grootste plezier nog eens ter hand nemen. Mooie foto's verhogen de waarde. In alle opzichten een prettig en verrijkend boek, een fraai deel van een kostelijke serie. B.

Lezingen voor de radio

Maandag 6 februari 19.40 uur: J. P. van Praag: '*Het gezicht van de humanist*'

Vrijdag 10 februari 19.40 uur: Kort commentaar

Maandag 13 februari 19.40 uur: mevr. M. Rood-de Boer '*Modern mensbeeld*'

Maandag 13 februari AVRO 19.05 uur: Ontmoeting der levensovertuigingen

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groeiopolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1^a, Amsterdam

Het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond

roept **Sollicitanten** op
naar de functie van

Geestelijk Raadsman bij de Inrichtingen van Justitie

in volledige dienst

De geestelijke raadslieden ontvangen hun werkopdracht van het Humanistisch Verbond, doch krijgen de status van rijksambtenaar en worden aangesteld in de rang van referendaris. Bevordering t.z.t. tot administrateur is mogelijk. Naar verwachting kunnen tien geestelijke raadslieden worden aangesteld.

Sollicitanten dienen in het bezit te zijn van het diploma van het Humanistisch Opleidings Instituut, dan wel bereid te zijn deze opleiding te gaan volgen, of een daarmee gelijk te stellen opleiding te hebben genoten.

Sollicitaties richten aan het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, doch indienen bij de Centraal Geestelijk Raadsman bij de Inrichtingen van Justitie, Paulus Buyslaan 23, Amersfoort.

Humanistisch Thuisfront

vraagt sollicitanten voor de functie van

Beheerders-echtpaar Militair Tehuis

Geïnteresseerden moeten bereid zijn in Duitsland te werken.
Ervaring in soortgelijk werk en het kunnen voeren van een eenvoudige administratie is vereist.

Jong echtpaar als assistent-beheerders

wordt eveneens gevraagd.

Uitvoerige gegevens over schoolopleiding, werkkring, leeftijden, gezinsgrootte. De gegevens van de vrouw in een brief, door haarzelf te schrijven.

Centraal Bureau v. h. Humanistisch Thuisfront, Lothariuslaan 70, Bussum

ANNONCES

Alleenwonende oude dame (licht invalide) zoekt bekwame, degelijke **huishoudster**, intern. 3-kamer flat in Den Haag, c.v., lift, werkster 2 x p. w., grote was buitenshuis. Brieven onder no. 10 buro M. en W.

Dame, 65 j., wed. z.k., veelz. inter., fin. goed verzorgd, wil graag in **kontakt** komen met heer van gelijk niveau, lft. tot 70 j., liefst omg. Rotterdam. Br. onder no. 8 buro M. en W.

In omgeving Den Haag zoek ik (al of niet humanistische) partners voor **gespreksgroep** om te komen tot radikaler communicatie over sociale, biologische en psychologische urgenties. Brieven onder no. 9 buro M. en W.

Bejaard echtpaar in Den Haag, waarvan de vrouw moeilijk ter been is, zoekt een **toegewijde vrouw**, om het huishouden op zich te nemen. Brieven onder no. 7 buro M. en W.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het maartnummer:

Meningen over het straffen.
Met bijdragen van A. D. Belinfante, M. Knap, P. A. Pols,
Th. van Raalte en anderen.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J. Braat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nordlohne, Drs. A. W. H. J. Quaadvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de „Vegetarische Bode”. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.

Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.